**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ**
**ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

**ФАКУЛЬТЕТ СОЦІАЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ ТА ПСИХОЛОГІЇ**
**КАФЕДРА ДОШКІЛЬНОЇ ТА ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ**

**КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА**

магістра

на тему: **«РОЗВИТОК ІНІЦІАТИВНОСТІ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ В ОСВІТНЬОМУ СЕРЕДОВИЩІ ЗАКЛАДУ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ»**

Виконав: студент 2 курсу, групи 8.0123
спеціальності 012 «Дошкільна освіта»
освітньо-професійної програми «Дошкільна освіта»
К. В. Бурлаков

Керівник: доцент кафедри дошкільної та початкової освіти, доцент, к. пед. н. _____А. Ф. Курінна

Рецензент: доцент кафедри дошкільної та початкової освіти, доцент, к. пед. н. _____ Н. В. Вахняк

Запоріжжя
2024

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

**Факультет** соціальної педагогіки та психології
**Кафедра** дошкільної та початкової освіти
**Рівень вищої освіти** магістерський
**Спеціальність** 012 «Дошкільна освіта»
**Освітньо-професійна програма** «Дошкільна освіта»

ЗАТВЕРДЖУЮ
**Завідувач кафедри_____**

«____» _____20__ року

# ЗАВДАННЯ
# НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ СТУДЕНТУ

Бурлакову Климу Вадимовичу

**1. Тема роботи:** «Розвиток ініціативності дітей старшого дошкільного віку в освітньому середовищі закладу дошкільної освіти»,
керівник роботи Курінна Алла Феліксівна, кандидат педагогічних наук, доцент затверджені наказом ЗНУ від «24» вересня 2024 р. № 1447 – с.

**2. Строк подання студентом роботи:** 1 грудня 2024 р.

**3. Вихідні дані до роботи:** матеріали педагогічної практики, курсових робіт

**4. Зміст розрахунково-пояснювальної записки (перелік питань, що належить розробити):** визначити поняття й структуру ініціативності дітей старшого дошкільного віку; з’ясувати особливості розвитку ініціативності в дітей старшого дошкільного віку; розробити й теоретично педагогічні умови розвитку ініціативності дітей старшого дошкільного віку в освітньому процесі ЗДО.

**5. Перелік графічного матеріалу:** таблиць – 6

**6. Консультанти розділів роботи**

| Розділ | Консультант | Дата, підпис | |
|---|---|---|---|
| | | Завдання видав | Завдання прийняв |
| Вступ | Курінна А.Ф. | 05.02.24 р. | 05.02.24 р. |
| Розділ 1 | Курінна А.Ф. | 11.03.24 р. | 11.03.24 р. |
| Розділ 2 | Курінна А.Ф. | 06.05.24 р. | 06.05.24 р. |
| Висновки | Курінна А.Ф. | 09.09.24 р. | 09.09.24 р. |
| Додатки | Курінна А.Ф. | 14.10.24 р. | 14.10.24 р. |

**7. Дата видачі завдання:** 05.02.24 р.

## КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

| № п/п | Назва етапів кваліфікаційної роботи | Строк виконання етапів роботи | Примітка |
|---|---|---|---|
| 1 | Збір та систематизація матеріалу | жовтень-листопад | виконано |
| 2 | Написання вступу | листопад | виконано |
| 3 | Написання першого розділу | грудень-квітень | виконано |
| 4 | Написання другого розділу | травень-вересень | виконано |
| 5 | Написання висновків | вересень | виконано |
| 6 | Оформлення додатків | жовтень | виконано |
| 7 | Оформлення роботи, рецензування | жовтень-листопад | виконано |
| 8 | Захист | грудень | |

Студент _____ Бурлаков К. В.
( підпис ) (прізвище та ініціали)

Керівник роботи _____ Курінна А. Ф.
( підпис ) (прізвище та ініціали)

**Нормоконтроль пройдено**
Нормоконтролер _____ Вахняк Н. В.
( підпис ) (прізвище та ініціали)

# РЕФЕРАТ

Кваліфікаційна робота: 56 с., 6 таблиць, 50 джерел.

Мета дослідження: розробити та теоретично обґрунтувати педагогічні умови розвитку ініціативності у дітей старшого дошкільного віку в освітньому середовищі ЗДО.

Об’єкт дослідження: процес розвитку ініціативності у дітей старшого дошкільного віку в освітньому середовищі ЗДО.

Предмет дослідження: педагогічні умови розвитку ініціативності у дітей старшого дошкільного віку в освітньому середовищі ЗДО.

Методи дослідження: *теоретичні:* аналіз і узагальнення психолого-педагогічної літератури для визначення теоретичних основ дослідження, обґрунтування педагогічних умов з розвитку ініціативності дітей старшого дошкільного віку в освітньому середовищі закладу дошкільної освіти.

Теоретичне значення дослідження полягає в науковому обґрунтуванні педагогічних умов з розвитку ініціативності дітей старшого дошкільного віку в освітньому середовищі закладу дошкільної освіти.

Практичне значення одержаних результатів полягає в розробленні, апробації та впровадженні в освітній процес закладу дошкільної освіти педагогічних умов з розвитку ініціативності дітей старшого дошкільного віку в освітньому середовищі закладу дошкільної освіти.

Галузь використання: заклади дошкільної освіти.

РОЗВИТОК, ІНІЦІАТИВНІСТЬ, ОСВІТНЄ СЕРЕДОВИЩЕ, ЗАКЛАД ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ, СТАРШИЙ ДОШКІЛЬНИЙ ВІК.

# SUMMARY

**Бурлаков К.В. Development of Initiative of Older Preschool Children in the Educational Environment of Preschool Education Institution**

The qualification work consists of an introduction, 2 parts, conclusions, a list of used literature (50 articles, 2 of foreign origin), and addition.

The modern world is characterized by dynamic changes, globalization, technological advancements, and an increasing volume of information. These processes demand that individuals adapt to new conditions, make decisions quickly, demonstrate creativity, and take responsibility for their actions. In this context, initiative emerges as one of the key traits ensuring a person’s success in professional, social, and personal aspects of life.

The Law of Ukraine “On Preschool Education” emphasizes the creation of an educational environment that fosters children's self-realization and develops skills of independence and initiative. The Basic Component of Preschool Education in Ukraine defines the content and requirements for preschool education, focusing educators on nurturing children’s independence, activity, and initiative.

Researchers identify preschool age as a favorable period for the development of initiative. Core personality qualities are considered the most fundamental, defining, and essential characteristics that form the foundation of a child’s personal development. These qualities are system-forming, as they ensure the integrity, uniqueness, and harmonious development of the personality.

Achieving the set goal requires solving the following research tasks.

1. To define the essence of the concept of "initiative" and identify the psychological characteristics of initiative in older preschool children.

2. To characterize the educational environment as a factor in developing initiative in preschool children.

3. To develop principles, methods, and techniques for fostering initiative in older preschool children within the educational environment of preschool institutions.

4. To establish pedagogical conditions for fostering initiative in older preschool children within the educational environment of preschool institutions.

The object of the study is the process of fostering initiative in older preschool children.

The subject of the study is the pedagogical conditions for fostering initiative in older preschool children within the educational environment of preschool institutions.

Part 1 “Scientific and Theoretical Foundations for Fostering Initiative in Preschool Children”. This chapter explores the essence and psychological characteristics of initiative in older preschool children and examines the characteristics of the educational environment as a factor in developing initiative in preschoolers.

In part 2 “Pedagogical Conditions for Fostering Initiative in Older Preschool Children within Preschool Institutions”. This chapter describes the organization of work for fostering initiative in children, including principles, methods, and techniques. It also identifies the pedagogical conditions for fostering initiative in older preschool children within the educational environment of preschool institutions.

The findings of this study can be utilized by educators in preschool institutions to enhance their teaching practices and foster initiative in children.

**Keywords:** DEVELOPMENT, INITIATIVE, EDUCATIONAL ENVIRONMENT, PRESCHOOL INSTITUTION, OLDER PRESCHOOL AGE

**ЗМІСТ**

Вступ……... 8
Розділ 1. Науково-теоретичні засади розвитку ініціативності дітей дошкільного віку …….. 12
1.1. Сутність і психологічні особливості ініціативності в старшому дошкільному віці…… 12
1.2. Освітнє середовище як чинник розвитку ініціативності у дошкільників……..…… 23
Розділ 2. Педагогічні умови розвитку ініціативності у дітей старшого дошкільного віку в умовах ЗДО …….. 40
2.1. Організація роботи з розвитку ініціативності у дітей: принципи, методи і прийоми……..... 40
2.2. Педагогічні умови розвитку ініціативності у дітей старшого дошкільного віку в освітньому середовищі ЗДО …… 53
Висновки……..... 61
Список використаних джерел……... 64

# ВСТУП

Сучасний світ характеризується динамічними змінами, глобалізацією, розвитком технологій і зростанням обсягів інформації. Ці процеси вимагають від кожної особистості здатності адаптуватися до нових умов, швидко приймати рішення, проявляти креативність і брати відповідальність за власні дії. У цьому контексті ініціативність виступає однією з ключових рис, що забезпечує успішність людини у професійній, соціальній і особистій сферах життя.

У Конституції України закріплено право кожного на освіту, що включає доступність та якість дошкільної освіти. Це створює базу для реалізації права дітей на всебічний розвиток, включаючи формування ініціативності як важливої особистісної якості. В Законі України «Про освіту» зазначено, що освіта спрямована на формування всебічно розвиненої особистості, здатної до інноваційної діяльності, творчого мислення та соціальної активності. Закон передбачає розвиток ключових компетентностей, включаючи ініціативність і підприємливість, які повинні починати формуватися вже у дошкільному віці. Закон України «Про дошкільну освіту» акцентує на створенні освітнього середовища, яке сприяє самореалізації дітей та формуванню навичок самостійності й ініціативності. Базовий компонент дошкільної освіти України визначає зміст і вимоги до дошкільної освіти, орієнтуючи педагогів на формування у дітей самостійності, активності та ініціативності.

Враховуючи ці положення, тема дослідження відповідає державним пріоритетам у сфері освіти та є важливою складовою реалізації стратегічних завдань дошкільної освіти в Україні. Розробка та впровадження ефективних методів розвитку ініціативності у дітей старшого дошкільного віку забезпечує виконання державних стандартів і сприяє підготовці дитини до активної життєдіяльності у суспільстві.

Науковці вважають дошкільний вік сприятливим періодом для розвитку ініціативності. Серед дослідників особливостей виховання особистості в період дошкільного віку можна зазначити В. Кузьменко, О. Кононко, С. Кулачківська, С. Ладивір та ін. Відповідно до досліджень, базові якості особистості розглядаються як найголовніші, визначальні та основні характеристики, які формують фундамент особистісного розвитку дитини. Ці якості є системоутворюючими, оскільки забезпечують цілісність, унікальність і гармонійність формування особистості.

Базові якості особистості закладаються у ранньому дитинстві і мають вирішальний вплив на становлення особистості. Вони формуються в умовах взаємодії дитини із соціальним і природним середовищем, у процесі спілкування з дорослими та однолітками. Базові якості не є ізольованими характеристиками, а утворюють цілісну систему. Вони взаємодіють між собою, впливаючи на розвиток інших рис характеру, здібностей і навичок дитини.

Одним із найбільш ефективних чинників у розвитку ініціативності є освітнє середовище, в якому діти отримують перші соціальні, емоційні та когнітивні навички, необхідні для їхнього гармонійного розвитку. Освітнє середовище охоплює не лише фізичні умови, але й психологічний клімат, організацію педагогічного процесу, взаємодію між дітьми та дорослими, а також можливості для творчості, самостійності й самовираження.

На жаль, практика свідчить про існування низки протиріч, які ускладнюють розвиток ініціативності у дітей старшого дошкільного віку в умовах освітнього середовища закладів дошкільної освіти. Базовий компонент дошкільної освіти наголошує на необхідності розвитку самостійності, творчості та ініціативності у дітей. Однак у багатьох закладах дошкільної освіти ці вимоги не реалізуються належним чином через обмеженість матеріально-технічної бази, недостатню кількість дидактичних засобів або відсутність спеціально підготовлених педагогів. У багатьох закладах дошкільної освіти досі домінують авторитарні методи виховання, які спрямовані на виконання дітьми чітких інструкцій та підпорядкування правилам, а не на заохочення самостійної

активності та прийняття власних рішень. Це обмежує можливості дітей проявляти ініціативу. Навчальні плани часто перенасичені організованими формами діяльності, такими як заняття, що залишає мало часу для самостійних ігор, досліджень чи творчих ініціатив, які є природними для дошкільників.

Унаслідок зазначених протиріч у багатьох дошкільників не формується необхідний рівень ініціативності, що впливає на їхню готовність до навчання у школі та адаптацію до суспільного життя. Розв’язання цих проблем вимагає переосмислення підходів до організації освітнього середовища, удосконалення методичної роботи педагогів і тіснішої співпраці між батьками та вихователями.

Подолання цих протиріч є важливим завданням сучасної педагогіки, що потребує комплексного підходу, включаючи оновлення освітніх програм, підвищення кваліфікації педагогів та впровадження інноваційних методик розвитку ініціативності у дітей.

У зв’язку з цим, дана кваліфікаційна робота спрямована на дослідження процесу розвитку ініціативності дітей старшого дошкільного віку в освітньому середовищі закладу дошкільної освіти, визначення педагогічних умов щодо їхнього розвитку.

Актуальність окресленої проблеми, її важливість для теорії і недостатній рівень розробленості щодо практики виховання обумовили вибір теми кваліфікаційної роботи: «Розвиток ініціативності дітей старшого дошкільного віку в освітньому середовищі закладу дошкільної освіти».

Мета дослідження – розробити та теоретично обґрунтувати педагогічні умови розвитку ініціативності дітей старшого дошкільного віку в освітньому середовищі закладу дошкільної освіти.

Досягнення поставленої мети вимагає вирішення наступних завдань дослідження.

1. Визначити сутність поняття «ініціативність» і психологічні особливості ініціативності в старшому дошкільному віці.

2. Схарактеризувати освітнє середовище як чинник розвитку ініціативності у дошкільників.

3. Розробити принципи, методи і прийоми розвитку ініціативності у дітей старшого дошкільного віку в освітньому середовищі ЗДО.

4. Розробити педагогічні умови розвитку ініціативності у дітей старшого дошкільного віку в освітньому середовищі ЗДО.

Об’єкт дослідження – процес розвитку ініціативності у дітей старшого дошкільного віку.

Предмет дослідження – педагогічні умови розвитку ініціативності у дітей старшого дошкільного віку в освітньому середовищі ЗДО.

Методи дослідження: Методи дослідження: *теоретичні:* аналіз і узагальнення психолого-педагогічної літератури для визначення теоретичних основ дослідження, обґрунтування педагогічних умов розвитку ініціативності у дітей старшого дошкільного віку в освітньому середовищі ЗДО.

Теоретичне значення дослідження полягає в науковому обґрунтуванні педагогічних умов розвитку ініціативності у дітей старшого дошкільного віку в освітньому середовищі ЗДО.

Практичне значення одержаних результатів полягає в розробленні, апробації та впровадженні в освітній процес закладу дошкільної освіти педагогічних умов розвитку ініціативності у дітей старшого дошкільного віку в освітньому середовищі ЗДО

# РОЗДІЛ 1
# НАУКОВО-ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ ІНІЦІАТИВНОСТІ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

## 1.1. Сутність і психологічні особливості ініціативності в старшому дошкільному віці

Дошкільний вік є важливим періодом у формуванні особистості дитини, коли закладаються основи її самостійності, творчого мислення та ініціативності. Саме в цьому віці дитина активно освоює соціальний простір, виявляє інтерес до нового, прагне самостійно діяти й досліджувати навколишній світ. Ініціативність стає важливою якістю, яка забезпечує успішність дитини в різних видах діяльності, формує її впевненість у собі та позитивне ставлення до оточення.

Ініціативність, як психологічне явище, є складною інтегративною якістю, що включає в себе здатність до самостійного прийняття рішень, творчого підходу до вирішення завдань, пошуку нових шляхів у діяльності та відповідальності за свої дії. Для старших дошкільників це проявляється у здатності запропонувати ідею, виявляти лідерські якості у грі, знаходити власні способи виконання завдань або активно взаємодіяти з однолітками і дорослими.

У психології розвиток ініціативності пов’язаний з віковими особливостями мислення, уяви, мотивації та емоційно-вольової сфери дитини. Старший дошкільний вік є періодом, коли формуються базові механізми саморегуляції, здатність до внутрішньої мотивації та розуміння причинно-наслідкових зв’язків у діяльності.

Актуальність вивчення ініціативності на цьому етапі обумовлена тим, що саме ця якість стає основою для подальшого успішного навчання у школі та інтеграції у соціальне середовище. Здатність дитини проявляти ініціативу

впливає на її взаємодію з однолітками, на становлення її самостійності та креативності, а також на готовність до прийняття нових викликів.

Головна мета системи національної дошкільної освіти, виходячи з Базового компоненту дошкільної освіти, є створення сприятливих умов для самореалізації дитини йособистісного становлення, формування її життєвих компетенцій. Особистісна орієнтаціяодин із пріоритетів державної політики в галузі дошкільної освіти XXI століття,так само як і розвиток здібностей та підтримка, самостійності, здатності до активних дій, вміння приймати рішення у нестандартних та стандартних ситуаціях з урахуванням потреб інших людей.

Завданням дослідження є розглянути сутність поняття «ініціативність», його структурні компоненти та прояви у старшому дошкільному віці. Особлива увага приділяється віковим психологічним особливостям, які впливають на формування ініціативності, а також чинникам, що сприяють або, навпаки, гальмують її розвиток.

Ініціативність за своїм походженням безпосередньо пов’язана з терміном «ініціатива», який походить від латинського слова initium – «початок» [6]. У цьому контексті ініціатива означає здатність починати щось нове, пропонувати власні ідеї, шукати шляхи вирішення проблем і втілювати задуми в життя.

Термін «ініціативність» відображає активну позицію людини, її прагнення не лише діяти за встановленими схемами, але й самостійно генерувати ідеї, приймати рішення та брати на себе відповідальність за їх реалізацію [4]. Це поняття також включає готовність до активної діяльності, яка не завжди передбачена заздалегідь або продиктована зовнішніми обставинами, а саме:

– самостійність – здатність діяти незалежно від зовнішнього впливу, керуючись власними переконаннями, досвідом та бажаннями;

– творчий підхід – пошук нестандартних рішень, прагнення до самовираження через діяльність;

– відповідальність – усвідомлення наслідків своїх дій, готовність прийняти результати своєї ініціативи, як позитивні, так і негативні;

– мотивація – прагнення до змін, пізнання нового, задоволення від реалізації задумів.

У педагогіці та психології ініціативність розглядається як важливий елемент особистісного розвитку, що починає формуватися в ранньому віці і активно проявляється у старшому дошкільному періоді [15]. У цьому віці діти вже мають базову впевненість у своїх діях, що стимулює їх до самостійного прийняття рішень та пропонування ідей.

Для розвитку ініціативності важливим є створення умов, які дозволяють дитині вільно діяти, робити вибір і брати участь у вирішенні різних завдань. Це середовище сприяє формуванню активної, відповідальної та творчої особистості.

Таким чином, ініціативність є не лише продовженням ідеї ініціативи, але й ширшим поняттям, яке включає не тільки початок дії, а й її реалізацію, підтримку та завершення з відповідальністю за досягнутий результат.

На основі проведеного аналізу літератури, можемо визнаити ініціативність як інтегративну особистісну якість, яка проявляється у здатності людини самостійно генерувати ідеї, приймати рішення, організовувати та здійснювати діяльність, спрямовану на досягнення мети. Вона характеризується активністю, творчістю, впевненістю у своїх силах та відповідальністю за власні дії.

У психологічній науці ініціативність розглядається як важливий компонент особистісного розвитку, що відображає готовність людини діяти самостійно та виявляти активність у нових або незвичних умовах [25]. Це поняття включає декілька складових:

Мотиваційний компонент. Ініціативність базується на внутрішній мотивації – бажанні досягти результату, проявити себе, реалізувати свої ідеї чи здібності. Важливу роль тут відіграє прагнення дитини до самоствердження, пізнання нового та бажання впливати на навколишнє середовище.

Когнітивний компонент. Для прояву ініціативності необхідні певні знання, уміння та навички. У дошкільному віці це може включати розуміння

правил гри, здатність планувати свої дії, вирішувати прості задачі та робити вибір.

Емоційно-вольовий компонент. Ініціативність передбачає здатність долати труднощі, проявляти наполегливість, зберігати впевненість у своїх діях навіть за умови невдач. Емоційна підтримка дорослих і позитивний досвід підсилюють цей компонент.

Соціальний компонент. У контексті взаємодії з іншими людьми ініціативність проявляється у здатності дитини пропонувати ідеї, брати на себе відповідальність за спільну діяльність, організовувати співпрацю з однолітками.

Серед дослідників особливостей виховання особистості в період дошкільного віку можна зазначити В. Кузьменко, О. Кононко,С. Кулачківська, С. Ладивір та ін. Відповідно до досліджень О, Кононко, базові якості особистості розглядаються як найголовніші, визначальні та основні характеристики, які формують фундамент особистісного розвитку дитини. Ці якості є системоутворюючими, оскільки забезпечують цілісність, унікальність і гармонійність формування особистості.

О. Кононко визначає базові якості особистості як такі, що закладаються у ранньому дитинстві і мають вирішальний вплив на становлення особистості. Вони формуються в умовах взаємодії дитини із соціальним і природним середовищем, у процесі спілкування з дорослими та однолітками [26]. Базові якості не є ізольованими характеристиками, а утворюють цілісну систему. Вони взаємодіють між собою, впливаючи на розвиток інших рис характеру, здібностей і навичок дитини.

У своїх дослідженнях О. Кононко наголошує на важливості створення умов для розвитку базових якостей на засадах поваги до особистості дитини, стимулювання її самостійності, творчості та ініціативності. Відповідно до досліджень вченої базові якості особистості визначені як найголовніші, визначальні, основні. Науковець зазначає, що базові якості – результат впливу виховання й навчання, а також індивідуального життєвого досвіду дитини. Це

вершинні показники продуктивності,конструктивності життєдіяльності дитини, реалізація її внутрішнього потенціалу [28].

Базові якості особистості за О. Кононко:

Пізнавальна активність – здатність до прояву цікавості, прагнення до дослідження навколишнього світу, формування основ мислення.

Самостійність – уміння приймати рішення та діяти відповідно до власних намірів, а також здатність до самоорганізації.

Ініціативність – активне висловлювання ідей, пропозицій, прийняття відповідальності за реалізацію задумів.

Емоційна відкритість – здатність виражати свої почуття, встановлювати емоційні зв’язки з іншими людьми.

Соціальна адаптивність – уміння взаємодіяти з іншими, встановлювати контакти та брати участь у спільній діяльності.

Відповідальність – усвідомлення наслідків своїх дій та здатність брати на себе зобов’язання.

Старший дошкільний вік є важливим періодом для формування базових якостей особистості, адже саме в цей час діти починають усвідомлювати свої можливості, проявляти ініціативу, експериментувати з ролями у грі та спільній діяльності. Розвинені базові якості забезпечують дитині успішний перехід до шкільного навчання та закладають основу для її подальшого соціального і особистісного розвитку.

У педагогічній науці питання виховання особистісних якостей, зокрема ініціативності, розглядалося багатьма видатними педагогами-класиками. Їхні ідеї стали основою для сучасного розуміння розвитку активності, самостійності та творчого потенціалу особистості в освітньому процесі [41].

Й. Песталоцці акцентував увагу на гармонійному розвитку дитини, підкреслюючи важливість стимулювання її природної допитливості та самостійності. Він вважав, що дитина має здобувати знання через власний досвід і активну діяльність.

С. Русова, одна з провідних діячок української педагогіки, наголошувала на необхідності виховання у дітей активності й ініціативності як основи для формування громадянина. Вона закликала до створення сприятливих умов для вільної самореалізації дитини в освітньому середовищі.

Я. Коменський у своїй концепції «материнської школи» звертав увагу на роль раннього дитячого розвитку, наголошуючи, що виховання повинно враховувати природну активність дитини. Він вважав, що гра є потужним засобом для формування ініціативності та самостійності.

Г. Сковорода, український філософ і педагог, хотів бачити людину майбутнього вільною у своїх поглядах і діях, але здатною співвідносити свої потреби із закономірностями буття природи [48, с. 193]. Він стверджував, що важливо розвивати природні задатки дитини, враховуючи її «сродність» (схильність) до певного виду діяльності. Він наголошував на важливості самопізнання як передумови для активного прояву особистості у світі.

А. Макаренко підкреслював важливість колективного виховання, де дитина може проявити ініціативу у вирішенні спільних завдань. Він вважав, що ініціативність формується через практичну діяльність, яка спонукає дитину брати на себе відповідальність за результати. За педагогом-класиком А. Макаренко необхідно виховувати ініціативну особистість від раннього віку, використовуючи ігрову діяльність як основу її становлення та розвитку [32].

В. Сухомлинський приділяв особливу увагу розвитку ініціативності та творчого мислення у дітей через використання методу «казки серця» та індивідуального підходу. Він вважав, що дитина повинна відчувати себе творцем, що сприяє формуванню активної життєвої позиції. Згідно з поглядами В. Сухомлинського ініціативність споглядається у складі творчості. Він стверджував, що щастя,радість, емоційно-позитивний настрій, життєрадісне світосприйняття роблять дитину творчою та ініціативною. Так дитина проявляє свої задатки, таланти, творчу ініціативність, здібності [45].

К. Ушинський підкреслював важливість виховання працьовитості, самостійності й відповідальності. Він вважав, що ініціативність формується

через активну участь дитини в різних видах діяльності, особливо в практичних справах.

Кожен із цих педагогів зробив вагомий внесок у розуміння процесу виховання ініціативності. Їхні ідеї залишаються актуальними й сьогодні, оскільки вони ґрунтуються на врахуванні природних потреб дитини, створенні умов для її самостійної діяльності та розвитку вільної особистості.

На думку сучасних науковців в галузі дошкільної педагогіки виховання базових якостей особистості необхідно починати з дошкільного віку (О. Кошелівська, К. Крутій, Г. Бєлєнька, Н. Гавриш, Т. Поніманська, А. Сіренко та ін/).

Науковець Г. Бєлєнька характеризує поняття ініціативності як схильністьта здатність дитини до активних дій та самостійних починань. Вона стверджує, що розвиток ініціативності потрібно здійснювати насамперед у провідному виді діяльності дитини дошкільного віку – іграх та навчанні, що базується на використання даних ігрових методів [11, С. 11–15].

Науковець Г. Бєлєнька визначає ініціативність як схильність та здатність дитини до активних дій і самостійних починань. Це трактування підкреслює важливість внутрішньої готовності дитини брати участь у діяльності, генерувати власні ідеї та самостійно реалізовувати їх, навіть за відсутності зовнішнього стимулу або підтримки.

Г. Бєлєнька вважає, що схильність до активності є природною потребою дитини діяти, взаємодіяти із середовищем, досліджувати нове. У дошкільному віці така схильність проявляється через гру, експериментування, творчість. Уміння дитини ініціювати діяльність, висловлювати ідеї, брати на себе відповідальність за їх втілення. У цьому аспекті важливою є внутрішня мотивація дитини. Ініціативність охоплює всі сфери дитячого життя: пізнавальну, комунікативну, творчу, соціальну. Це дозволяє дитині проявляти себе в іграх, навчанні, спілкуванні з однолітками та дорослими. Ініціативність нерозривно пов’язана із самостійністю, яка проявляється у здатності дитини

приймати рішення, діяти без зовнішнього контролю і знаходити власні способи вирішення завдань [11, С. 11–15].

Г. Бєлєнька наголошує, що розвиток ініціативності у дітей потребує створення сприятливих умов: підтримки з боку дорослих; організації освітнього середовища, яке стимулює активність; надання дітям можливості обирати види діяльності та способи їх виконання.

Таким чином, ініціативність, як її характеризує Г. Бєлєнька, є важливим показником особистісного розвитку дитини, її готовності до самостійної активності, творчості та взаємодії з навколишнім середовищем.

За трактуванням А. Богуш, ініціативність розглядається як показник розвитку творчого інтелекту дитини та психологічна властивість особистості, яка проявляється у різних видах діяльності, зокрема:

– ігровій – через здатність дитини самостійно організовувати та розвивати сюжетно-рольові ігри, пропонувати нові ідеї, знаходити нестандартні рішення в грі;

– художньо-мовленнєвій – через виразність мовлення, використання образної мови, створення власних історій, віршів або казок;

– продуктивній діяльності – через творчий підхід до малювання, конструювання, ліплення, виготовлення предметів власними руками [14].

У трактуванні ініціативності А. Богуш розглядається це поняття як показник творчого інтелекту. Розвиток ініціативності свідчить про здатність дитини мислити творчо, пропонувати оригінальні ідеї, діяти нестандартно. Це пов’язано із формуванням уяви, креативності, уміння використовувати набуті знання в нових ситуаціях. Ініціативність є стійкою якістю, що характеризує особистість дитини, її внутрішню потребу діяти активно, впливати на оточення, брати на себе відповідальність за свої дії. А. Богуш підкреслює, що ініціативність найяскравіше виявляється у творчих видах діяльності, які передбачають вільне самовираження, експериментування, створення нового [13]. У художньо-мовленнєвій діяльності ініціативність проявляється у

прагненні до творчості в мовленні, вмінні висловлювати свої думки, вигадувати нові сюжети, активно брати участь у діалогах або дискусіях.

На думку А. Богуш, розвиток ініціативності можливий завдяки створенню умов для вільної творчості дитини, заохоченню до активної участі у грі, спілкуванні, продуктивній діяльності. Педагоги мають сприяти розвитку творчого інтелекту та ініціативності, створюючи середовище, яке стимулює самостійність і креативність [12, с. 242].

Таким чином, ініціативність, за А. Богуш, не лише показник інтелектуального й творчого розвитку, а й важливий компонент особистісного становлення дитини, який потрібно активно розвивати через різноманітні види діяльності.

Науковець Т. Поніманська досліджувала питання виховання ініціативності у дітей дошкільного віку з акцентом на формуванні їхньої поведінки відповідно до моральних норм і правил. Її підхід базується на поєднанні активної діяльності дитини та її усвідомлення значущості етичних норм у взаємодії з навколишнім світом.

Розглянемо основні положення дослідження Т. Поніманської.

Т. Поніманська підкреслює, що ініціативність дітей має формуватися не тільки як здатність до активності та самостійності, але й із врахуванням морально-етичних цінностей. Це означає, що дитина повинна навчитися діяти, враховуючи права, інтереси інших людей та соціально прийнятні норми. Формування ініціативності має бути спрямоване на розвиток у дитини таких якостей, як відповідальність, повага до інших, емпатія. Важливим аспектом є вміння дитини проявляти ініціативу в соціально значущих ситуаціях: допомога іншим, участь у колективних справах, виконання завдань за власною ініціативою [41].

Методами виховання ініціативності з моральною складовою Т. Поніманська називає:

Ігрова діяльність: створення сюжетів, де діти самостійно вирішують моральні дилеми.

Колективна діяльність: організація спільних проєктів, які вимагають співпраці та взаємодопомоги.

Обговорення ситуацій: аналіз моральних аспектів поведінки героїв казок, історій, реальних подій.

Стимулювання самостійних рішень: надання дітям можливості самостійно приймати рішення, що відповідають моральним нормам.

Педагог чи батьки виступають не тільки наставниками, а й прикладом моральної поведінки. Їх завдання – підтримувати ініціативу дитини, спрямовуючи її в русло, що відповідає етичним принципам.

Розвиток ініціативності, поєднаної з моральними нормами, забезпечує гармонійне становлення особистості, яка не лише активна та самостійна, а й здатна діяти етично у взаємодії з іншими. Т. Поніманська акцентує на тому, що виховання таких якостей у дошкільному віці є важливим підґрунтям для формування свідомих і відповідальних громадян у майбутньому [41].

Таким чином, дослідження Т. Поніманської доводить, що ініціативність дітей дошкільного віку повинна виховуватися в контексті моральних цінностей, що сприяє формуванню гармонійної особистості.

Таким чином, у старшому дошкільному віці ініціативність стає важливим елементом самостійної діяльності та взаємодії дитини з соціальним середовищем. Вона проявляється:

– у самостійному виборі видів діяльності (ігри, творчість, експериментування);

– у здатності запропонувати нові ідеї, варіанти рішень у грі чи завданнях;

– у готовності брати відповідальність за виконання завдань;

– у вмілості співпрацювати з однолітками, організовувати групову діяльність.

Ініціативність є показником загального рівня розвитку особистості дитини, її самостійності та активності. Успішне формування цієї якості забезпечує гармонійний розвиток, сприяє готовності до навчання у школі та допомагає дитині адаптуватися до соціального середовища.

Таким чином, ініціативність є не лише проявом активності дитини, але й важливим аспектом її особистісного становлення, що вимагає цілеспрямованої підтримки та розвитку в умовах дошкільного освітнього середовища.

Отже, проведений аналіз сутності ініціативності дозволив визначити поняття як інтегративну особистісну якість, яка проявляється у здатності людини самостійно генерувати ідеї, приймати рішення, організовувати та здійснювати діяльність, спрямовану на досягнення мети. Ініціативність дитини старшого дошкільного віку розглядається як важлива якість особистості, що визначає здатність активно проявляти себе у різних видах діяльності, генерувати нові ідеї, приймати самостійні рішення та втілювати їх у життя. Узагальнення теоретичних джерел дозволяє визначити ініціативність як інтегративну властивість особистості, яка включає в себе мотиваційний (бажання досягти результату, проявити себе, реалізувати свої ідеї чи здібності), когнітивний (певні знання, уміння та навички, здатність планувати свої дії, вирішувати прості задачі та робити вибір), емоційно-вольовий компонент (здатність проявляти наполегливість, зберігати впевненість у своїх діях навіть за умови невдач), соціальний компонент (здатність дитини пропонувати ідеї, брати на себе відповідальність за спільну діяльність, організовувати співпрацю з однолітками). Ініціативність у старшому дошкільному віці проявляється в ігровій, пізнавальній, комунікативній та творчій діяльності, що підкреслює її важливу роль у всебічному розвитку дитини. Ініціативність має ґрунтуватися на дотриманні моральних норм і правил, що сприяє формуванню гармонійної особистості.

Таким чином, старший дошкільний вік є сензитивним періодом для розвитку ініціативності як базової якості особистості. Розуміння сутності цього феномена та його психологічних особливостей дозволяє створювати умови для цілеспрямованого педагогічного впливу, спрямованого на формування активної, творчої, відповідальної та морально орієнтованої особистості.

## 1.2. Освітнє середовище як чинник розвитку ініціативності у дошкільників

Розвиток ініціативності у дітей старшого дошкільного віку багато в чому залежить від створених для них умов. Одним із найважливіших чинників, що впливають на цей процес, є освітнє середовище. Саме воно виступає простором, у якому дитина взаємодіє з однолітками, педагогами та предметно-розвивальним середовищем, формуючи свої здібності, навички та особистісні якості.

За визначенням, поданим в Енциклопедичному словнику, середовище в широкому розумінні – це сукупність суспільних, матеріальних і духовних проявів, які оточують людину та впливають на її розвиток і життєдіяльність. Це трактування підкреслює багатогранність поняття та охоплює як фізичні, так і соціокультурні аспекти середовища: взаємодія особистості із соціальними групами, суспільними інститутами та культурними традиціями, які формують систему цінностей, норм і правил поведінки; фізичні умови, що оточують людину: будівлі, предмети побуту, технічні засоби, які впливають на якість життя та створюють умови для діяльності; ідеї, знання, емоції, мистецтво, моральні цінності та інші нематеріальні аспекти, які формують внутрішній світ людини та сприяють її особистісному розвитку. Середовище у вузькому значенні (мікросередовище) включає безпосереднє оточення людини.

Для дітей дошкільного віку середовище має особливу роль, оскільки саме в цьому віці формується базис для їхнього подальшого особистісного розвитку.

О. Рейпольська зазначає, що для більшості науковців освітнє середовище є «складним поліфункціональним, багатоаспектним явищем і визначається як сукупність різноманітних (психолого-педагогічних, організаційних, матеріально-технічних, санітарно-гігієнічних, дидактико-методичних тощо) умов, комплексного застосування людських та всіх інших ресурсів для реалізації освітніх цілей» [36, с. 12]. Дослідниця зазначає, що проблема створення розвивального середовища та організації освітньої роботи в ньому

пов’язана з тим, що «переважна більшість педагогів, на жаль, зводить поняття «освітнє середовище» до предметно-просторової організації меблів, обладнання, дидактичних засобів у приміщенні групи, ігноруючи інші аспекти цього феномена (зокрема, можливості особистісного самовизначення дошкільника в різних видах активності попри нав’язування йому діяльності, організованої за ініціативою педагога)» [36, с. 12].

В ході дослідження О. Рейпольська зазначає, що в процесі виховання та навчання важливо враховувати всі компоненти середовища, створюючи гармонійні умови для розвитку фізичних, інтелектуальних, моральних і творчих якостей дитини. Таким чином, середовище виступає багатогранним чинником, який охоплює як зовнішні умови життєдіяльності, так і соціально-культурний контекст, у якому формується особистість.

У психолого-педагогічній науці поняття середовища має широкий спектр значень і трактується як багатокомпонентна система, що впливає на розвиток особистості. Серед основних підходів у літературі до визначення середовища можна виокремити наступні:

– Середовище життєдіяльності – це сукупність умов, у яких перебуває і розвивається особистість. Воно охоплює фізичні, соціальні, культурні та духовні аспекти, які формують досвід дитини та впливають на її поведінку й особистісний розвиток.

– Природне середовище – включає компоненти природного світу, що оточують дитину: ландшафт, клімат, флору і фауну. Це середовище впливає на сенсорний, емоційний і естетичний розвиток дитини, стимулюючи її пізнавальну активність, цікавість та взаємодію з природою.

– Освітнє середовище – є специфічною частиною середовища життєдіяльності, організованою з метою навчання, виховання та розвитку дитини. Це простір, у якому взаємодіють педагоги, діти, батьки та інші учасники освітнього процесу, забезпечуючи умови для формування знань, навичок, цінностей та особистісних якостей.

Саме освітнє середовище є ключовим фактором у розвитку ініціативності дитини, оскільки воно забезпечує стимули для активної діяльності, творчості, самостійного прийняття рішень і взаємодії з іншими.

У сучасній педагогіці освітнє середовище розглядається не лише як фізичний простір, що включає ігрові, навчальні та побутові зони, а й як система соціальних і емоційних взаємовідносин, що стимулюють розвиток дитини. Від його організації, змістового наповнення та методів взаємодії залежить, наскільки активно й успішно розвиватиметься ініціативність дитини.

Особливості освітнього середовища полягають у складниках його структури, в якій розглядать:

– матеріально-технічну базу (предметно-розвивальне середовище, навчальні засоби, ігрові зони);

– соціальний компонент (взаємодія дитини з педагогами, однолітками, батьками);

– емоційно-психологічний клімат (атмосфера підтримки, взаєморозуміння, заохочення до творчості та самостійності).

Згідно з дослідженнями, ефективно організоване освітнє середовище має відповідати віковим і психологічним особливостям дошкільників, надаючи їм можливість для самостійного вибору видів діяльності, творчого самовираження, експериментування та взаємодії.

В основі організації освітнього середовища науковці вбачають декілька сучасних підходів, які забезпечують розвиток особистості.

Особистісно орієнтований підхід є сучасною методологічною основою для створення розвивального освітнього середовища, яке сприяє гармонійному становленню дитини, враховуючи її індивідуальні особливості, потреби, інтереси та потенціал.

Особистісно орієнтований підхід базується на визнанні пріоритету особистості дитини як головного суб’єкта освітнього процесу. Його основними принципами є:

– Індивідуалізація, урахування вікових і психологічних особливостей кожної дитини.

– Гуманізація, створення атмосфери довіри, взаємоповаги та підтримки.

– Активна позиція дитини, надання їй можливості самостійно обирати види діяльності, приймати рішення, ініціювати ідеї.

– Збагачення внутрішнього світу, сприяння розвитку креативності, емоційної сфери, соціальних і моральних цінностей.

Особливості проєктування розвивального освітнього середовища полягає у просторовій організації середовища. Розвивальне середовище повинно бути відкритим, доступним, багатофункціональним. Зони для ігор, творчості, пізнавальної діяльності організовуються таким чином, щоб стимулювати інтерес дитини до самостійної активності. Середовище має включати різноманітні матеріали (іграшки, книги, дидактичні посібники), які відповідають рівню розвитку дітей і сприяють розширенню їхнього досвіду через гру, експерименти та творчість. Особистісно орієнтоване середовище передбачає активну взаємодію між дітьми, педагогами та батьками. Педагог виконує роль фасилітатора, який підтримує ініціативу дитини, створює умови для співпраці та розвитку комунікативних навичок. Атмосфера в освітньому середовищі має бути сприятливою для прояву дитиною ініціативності, самостійності, творчості. Важливим є уникнення тиску, порівнянь та жорстких обмежень. Середовище має змінюватися відповідно до зростаючих потреб дітей, їхніх інтересів і рівня розвитку. Це дозволяє забезпечити різноманітність діяльності та можливість для дитини обирати власний шлях розвитку.

Проєктування розвивального освітнього середовища на основі особистісно орієнтованого підходу сприяє формуванню ініціативності, креативності, соціальних і моральних якостей дітей. Такий підхід дозволяє виховати гармонійно розвинену особистість, здатну самостійно приймати рішення, взаємодіяти з іншими, творчо вирішувати завдання та адаптуватися до змін.

Українські вчені визначили типологію видів діяльності, що реалізується в експериментальному освітньому середовищі з урахуванням особистісно орієнтованого підходу: пізнавальна, трудова, фізкультурно-оздоровча, художньо-естетична, суспільно-корисна, суспільно-організаційна. Вона організована за двома функціональними рівнями: на рівні стійких традиційних форм у режимі розкладу занять та на рівні творчих колективних об'єднань суб'єктів освітнього процесу за інтересами в позаурочний час. Науковці зазначають, що головним у плануванні й організації особистісного розвитку дітей старшого дошкільного віку є активізація їхньої індивідуальної діяльності. «Дитина занурюється в спеціально задану діяльність, яка своєю чергою є необхідною умовою для розкриття її внутрішніх можливостей. Інакше кажучи, освітнє середовище забезпечує через різноманітність видів діяльності створення тієї ситуації, в якій відбувається формування відношень, потреб, свідомості, самосвідомості (внутрішньої діяльності), саморозвитку, самореалізації, які всі разом виступають як узагальнені результати особистісно орієнтованого виховання й будуть супроводжувати людину впродовж усього її індивідуального життя» [36, с. 69].

Отже, особистісно орієнтований підхід є ключовим для створення освітнього середовища, яке не лише розвиває інтелектуальні здібності дитини, а й сприяє її особистісному становленню.

Організаційний підхід до проєктування розвивального освітнього середовища передбачає створення цілісної системи умов, які забезпечують гармонійний розвиток дитини відповідно до її індивідуальних особливостей, вікових потреб і педагогічних цілей. Цей підхід орієнтований на ефективне планування, впровадження та функціонування освітнього середовища, яке сприяє активній участі дітей у різних видах діяльності.

Основні принципи організаційного підходу полягають у системності й цілісності, визначених цілях розвитку дитини та педагогічних завданнях, збалансованості компонентів, організаційній гнучкості, доступності й безпечності.

Освітнє середовище розглядається як єдина система, яка включає матеріально-технічну базу, педагогічний процес, соціальні взаємодії та організаційні аспекти. Проєктування середовища базується на чітко визначених цілях розвитку дитини та педагогічних завданнях. У центрі уваги – формування компетентностей, творчих здібностей, соціальних навичок і ініціативності. Важливо враховувати рівновагу між фізичним, соціальним і психологічним середовищем, забезпечуючи комфортні умови для різних видів діяльності дітей. Середовище повинно легко адаптуватися до змінних потреб дітей та педагогічних завдань. Це досягається через модульність і мобільність обладнання, багатофункціональність зон та різноманітність матеріалів. Матеріали, обладнання та простір мають бути доступними для дітей, відповідати їхньому віку, забезпечувати безпечність і стимулювати самостійність.

Серед компонентів організаційного підходу науковці зазначають:

Предметно-просторовий компонент. Забезпечення відповідності середовища віковим особливостям дітей, наявність зон для самостійної, групової та колективної діяльності.

Соціальний компонент. Створення умов для взаємодії дітей між собою, з педагогами та батьками, що сприяє розвитку соціальних навичок і комунікативної компетентності [8].

Інформаційно-методичний компонент. Використання сучасних методик, технологій і матеріалів, які сприяють реалізації освітніх завдань.

О. Рейпольська зазначає, що ефективність організаційного підходу в процесі функціонування освітнього середовища вимірюють такими критеріями:

– забезпечення стратегічної спрямованості змін;

– динамічність і гнучкість, спроможність до змін при наявності елементів, які впорядковують систему;

– взаємозв’язок і взаємовплив окремих частин, при яких вплив на одні з них викликають позитивні зміни в інших;

– стабільність, завдяки якій зберігається рівновага при екстрених діях внутрішніх і зовнішніх факторів [36, с. 74].

Організаційний підхід до проєктування розвивального освітнього середовища дозволяє створити умови, які відповідають сучасним вимогам до освіти, забезпечують розвиток усіх сфер особистості дитини та сприяють формуванню її ініціативності, самостійності, творчості та соціальної активності.

Творчий підхід у діяльності педагога є ключовою вимогою для ефективного проєктування розвивального освітнього середовища, яке сприяє всебічному розвитку дитини, її ініціативності, самостійності та творчості. Педагог, який володіє творчим потенціалом, здатен створити середовище, що відповідає сучасним вимогам і стимулює активну участь дітей у навчально-виховному процесі.

Сутність творчого підходу науковці вбачають в наступних аспектах: індивідуалізації (врахуванні унікальних потреб і особливостей кожної дитини); інноваційності (використанні сучасних методів, технік та ідей для організації освітнього середовища); гнучкості (уміння адаптувати середовище та власну діяльність відповідно до змінних умов і нових завдань); креативності (здатності генерувати нові ідеї, знаходити нестандартні рішення та створювати унікальні умови для розвитку дитини).

Говорячи про ознаки творчого стилю педагога, О. Рейпольська розглядає розвиток його особистості в цілому як її некогнітивних 78 аспектів (емоційних характеристик, волі та ін.), так і когнітивних (інтелектуальних), які виявляються в практичній діяльності у взаємодії з іншими суб’єктами освітнього процесу. Науковці виокремлюють такі ознаки творчого стилю педагога: високий рівень розвитку творчих здібностей; сформована потреба різноманітних видів творчої діяльності; високий рівень креативності, багата уява, інтелект, розвинуте сучасне мислення (оригінальність, гнучкість, продуктивність, динамізм, перспективність, об’єктивність, концептуальність тощо); яскраво виражена інтелектуальна ініціативність; високий рівень

життєвої енергії, працездатності; розвинене критичне мислення, незалежне від думок та оцінок інших; упевненість у собі, розвинене почуття власної гідності; готовність до ризику, здатність брати відповідальність на себе; прагнення до конструктивізму, співпраці, уникнення конфліктів; високий рівень загальної педагогічної культури; мотивація безперервного саморозвитку; здатність до самоорганізації та саморегуляції; створення власного почерку, організація власної системи діяльності через поєднання індивідуальних рис і нормативних вимог[36, с. 77].

Основними складовими творчого підходу науковці зазначають:

– креативне проєктування середовища. Педагог має створити середовище, яке пробуджує цікавість і мотивацію дитини. Це може бути досягнуто через: використання нестандартного дизайну зон для навчання, гри, творчості; впровадження інтерактивних та змінних елементів середовища (мобільні модулі, сенсорні стіни, тематичні куточки);

– інтеграція різних видів діяльності. Педагог організовує освітній простір так, щоб діти могли взаємодіяти з ним через гру, творчість, експериментування та спостереження, що сприяє формуванню їхнього досвіду [5].

– використання інноваційних методик. До творчого підходу входить упровадження сучасних педагогічних технологій, зокрема: методика проєктного навчання; STEAM-освіта (інтеграція науки, технологій, інженерії, мистецтва та математики); ігрові та тренінгові технології.

– Емоційно-психологічна підтримка. Педагог має створити позитивну атмосферу, де кожна дитина відчуває підтримку, безпеку й можливість самовираження.

Значна роль у творчому підході надається педагогу. Педагог розробляє ідеї щодо оновлення середовища, враховуючи сучасні вимоги до освітнього процесу. Замість прямого управління педагог виступає партнером і наставником, стимулюючи дитячу ініціативу та самостійність. Педагог експериментує з новими методами й підходами, аналізує результати своєї діяльності та вносить відповідні корективи.

Таким чином, застосування творчого підходу в проєктуванні розвивального освітнього середовища дозволяє: створити умови для гармонійного розвитку дитини; підвищити мотивацію дітей до навчання та пізнання нового; сприяти формуванню ключових компетентностей, таких як креативність, ініціативність, соціальні та комунікативні навички.

Отже, творчий підхід є не лише вимогою до діяльності педагога, але й основою для створення розвивального середовища, яке відповідає потребам сучасного дошкільного виховання.

Освітнє середовище відіграє ключову роль у формуванні ініціативності дошкільників, забезпечуючи умови для розвитку їхньої самостійності, активності та творчості [10]. У цьому віці діти активно досліджують навколишній світ, тому якісно організоване середовище стає важливим фактором їхнього гармонійного розвитку.

Освітнє середовище як чинник розвитку ініціативності передбачає створення умов для самостійної діяльності. Освітнє середовище, яке відповідає віковим потребам дітей, сприяє розвитку ініціативи через стимулювання їхньої активності в ігровій, пізнавальній, комунікативній та творчій діяльності. Дитина отримує можливість обирати, приймати рішення, організовувати власну діяльність, що формує її ініціативність. Наявність різноманітних матеріалів, обладнання, ігрових зон і тематичних куточків дозволяє дітям проявляти фантазію, шукати нестандартні рішення, пробувати нові види діяльності. Гнучке, адаптивне середовище враховує індивідуальні можливості та інтереси кожної дитини, сприяючи прояву ініціативності у її власному темпі та стилі. Атмосфера довіри, підтримки, заохочення та визнання успіхів дитини сприяє її бажанню брати на себе ініціативу, висловлювати ідеї, проявляти активність у взаємодії з іншими дітьми та дорослими.Освітнє середовище як простір соціальної взаємодії забезпечує можливості для спілкування з однолітками та дорослими, участі у спільних іграх і проєктах, що сприяє розвитку ініціативності у соціальній сфері [20].

Серед основних компонентів освітнього середовища, що впливають на розвиток ініціативності, науковці зазначають:

– Предметно-розвивальне середовище:

Ігрові куточки для різних видів діяльності (будівельний, художній, театральний, пізнавальний).

Мобільне обладнання, яке діти можуть використовувати для реалізації власних ідей.

– Педагогічний компонент:

Педагоги виступають фасилітаторами, створюючи умови для активного пізнання, підтримуючи ініціативу та самостійність дітей.

Використання методів, які заохочують дітей до самостійного прийняття рішень (проєктна діяльність, інтерактивні ігри, експериментування).

– Соціально-психологічний компонент:

Взаємодія з однолітками у групових іграх та спільних проєктах формує ініціативність у соціальному контексті.

Підтримка дітей батьками створює умови для розвитку впевненості у власних силах. Якісно організоване освітнє середовище мотивує до активності та пізнавальної діяльності; розвиває творчі здібності, самостійність і комунікативні навички; сприяє формуванню відповідальності та здатності до самостійного прийняття рішень; підтримує бажання дитини діяти активно, впроваджувати власні ідеї, ініціювати взаємодію [19].

Отже, освітнє середовище є ключовим чинником розвитку ініціативності дошкільників, оскільки воно забезпечує можливість для всебічного розвитку особистості дитини через стимулювання її активності, творчості та самостійності.

Серед основних принципів організації розвивального освітнього середовища науковці надають перевагу декільком компонентам освітнього середовища, які повинні відповідати змісту Базового компонента дошкільної освіти України, державного стандарту, що визначає ключові завдання, напрями

та принципи розвитку дітей дошкільного віку, зокрема сприяння їхній самостійності, активності й ініціативності.

Вимогами БКДО до освітнього середовища згідно з освітнім змістом, є його розвивальний характер. Середовище має бути збагаченим різноманітними засобами, які сприяють всебічному розвитку дитини: сенсорному, фізичному, когнітивному, творчому та соціально-комунікативному [7]. Насиченість середовища повинна відповідати інтересам і потребам дітей дошкільного віку, забезпечуючи їхню активну участь у різних видах діяльності: ігровій, навчальній, художній, мовленнєвій. Елементи середовища мають сприяти гармонійному поєднанню різних видів діяльності: пізнання, гри, експериментування, художньої творчості, фізичного виховання тощо. Освітнє середовище повинно легко трансформуватися для створення нових можливостей і реалізації різноманітних ідей дітей та педагогів. Важливо забезпечити екологічність, безпечність і вільний доступ дітей до всіх елементів середовища.

Зміст освітнього середовища відповідно до БКДО включає наступні зони:

– Сенсорно-пізнавальна зона. Містить матеріали для дослідницької діяльності (набори для експериментів, природні об’єкти, конструктори, пазли).

– Творча зона. Пропонує засоби для художньої творчості (фарби, пластилін, кольоровий папір, тканини, природні матеріали) і театралізованої діяльності (ляльковий театр, костюми).

– Ігрова зона. Включає сюжетно-рольові ігри, розвивальні настільні ігри, ігрові комплекси для фізичного розвитку.

– Комунікативна зона. Забезпечує умови для спілкування, дискусій, спільних ігор, використання мовленнєвих і літературних матеріалів.

– Природна зона. Створюється для взаємодії з природою (куточки природи, акваріуми, міні-городи).

Насиченість освітнього середовища, організованого за принципами БКДО, забезпечує: мотивацію до самостійної діяльності, діти отримують змогу обирати з різноманіття матеріалів і видів діяльності, проявляючи ініціативу;

формування інтересу до пізнання, дослідницька й експериментальна діяльність стають привабливими завдяки багатому наповненню середовища; сприяння творчості, різноманіття матеріалів і можливостей стимулює дітей до генерування власних ідей; розвиток соціальних навичок, у комунікативних зонах діти вчаться взаємодіяти, висловлювати думки, брати участь у групових заходах [7].

Насиченість освітнього середовища повинна відповідати змісту Базового компонента дошкільної освіти України, щоб забезпечувати комплексний розвиток дітей дошкільного віку. Такий підхід сприяє активному формуванню ініціативності, творчих здібностей і самостійності дошкільників.

Принцип поліфункціональності є одним із ключових у створенні сучасного розвивального освітнього середовища для дошкільників. Він передбачає використання предметів і просторових елементів із максимальною варіативністю, що дозволяє адаптувати середовище до змінних освітніх ситуацій та інтересів дітей.

Принцип поліфункціональності у створенні освітнього середовища науковці вбачають у різноманітті функцій, трансформації середовища, адаптивності до інтересів дітей.

Кожен предмет або елемент середовища може мати кілька призначень, що сприяє розширенню можливостей для діяльності дитини. Наприклад, стіл може використовуватися для малювання, будівництва з конструктора, проведення експериментів або театральної гри.

Простір організовується таким чином, щоб його елементи легко змінювали форму чи функцію, дозволяючи швидко створювати нові умови для навчання, гри або творчості. Наприклад, мобільні модулі, які діти можуть збирати в різні конструкції, або меблі, що трансформуються.

Середовище відповідає віковим та індивідуальним потребам, підтримуючи ініціативу дітей у виборі діяльності. Діти самостійно визначають, як саме використовувати предмети чи обладнання.

Принципу поліфункціональності реалізується за допомогою мобільності предметів. Використання обладнання, яке легко переміщується, змінюється або складається. Наприклад: конструктори великих розмірів для створення споруд, складні мати або подушки, що стають основою для фізичних вправ або місцем для відпочинку. Використання природних і підручних матеріалів, які можуть застосовуватися для різних видів діяльності (гілочки, камінчики, картонні коробки). Освітнє середовище ділиться на зони, які змінюють функції залежно від теми занять або ініціативи дітей. Наприклад, одна й та сама зона може бути і театральною сценою, і спортивним майданчиком. Діти беруть активну участь у створенні простору, що розвиває їхню ініціативність, творчість і почуття відповідальності.

Значення принципу полі функціональності полягає у стимулюванні ініціативності. Діти самостійно обирають, як використовувати предмети, що розвиває їхню активність, уяву та здатність до самостійних рішень [1]. Варіативність використання елементів середовища сприяє пошуку нестандартних рішень і формуванню креативності. Завдяки багатофункціональності предметів забезпечується економія місця, матеріалів і часу на переобладнання. Середовище швидко адаптується до зміни освітніх завдань, тематики занять чи потреб дітей, що забезпечує динамічність і різноманітність.

Отже, принцип поліфункціональності не лише оптимізує організацію простору, а й сприяє розвитку ключових особистісних якостей дошкільників, зокрема ініціативності, самостійності та творчого потенціалу.

Принцип доступності є основоположним у створенні розвивального освітнього середовища для дітей дошкільного віку. Він передбачає забезпечення умов, за яких кожна дитина має вільний доступ до предметів, матеріалів та обладнання, необхідних для її діяльності, незалежно від фізичних, вікових або індивідуальних особливостей.

Фізична доступність передбачає, що всі елементи освітнього середовища мають бути розташовані на рівні, зручному для дітей, щоб вони могли

самостійно брати матеріали, інструменти чи іграшки без допомоги дорослих. Наприклад, полиці, шафи та ящики повинні бути на висоті дитини.

Психологічна доступність вимає такої організації середовища, щоб дитина почувалася комфортно, впевнено та мала змогу діяти без страху зробити помилку [17]. Атмосфера підтримки й довіри є важливою складовою цього аспекту.

Інформаційна доступність передбачає, що матеріали та інструменти мають бути зрозумілими у використанні для дитини. Інструкції, позначки або демонстраційні приклади повинні бути оформлені у формі, зрозумілій для дошкільнят.

Усі діти, незалежно від індивідуальних потреб і можливостей, мають отримати рівний доступ до ресурсів середовища. Це включає адаптацію простору для дітей з особливими освітніми потребами.

Реалізація принципу доступності полягає в такій організації простору, в якому розташування зон для різних видів діяльності відбувається з урахуванням вікових особливостей. Передбачається використання мобільних і багатофункціональних меблів, які легко трансформуються. Створення відкритих полиць і контейнерів із маркуванням для легкого знаходження та повернення предметів. Розподіл матеріалів за тематичними зонами (ігрова, творча, пізнавальна тощо). Відповідність розмірів меблів, інструментів і обладнання фізіологічним особливостям дітей. Забезпечення вільного простору для переміщення та групової діяльності.

Психологічний комфорт полягає у створенні позитивного емоційного клімату, де дитина може без побоювань проявляти ініціативу. Використання кольорових, природних матеріалів і приємного освітлення для затишної атмосфери [16].

Легкий доступ до ресурсів дозволяє дітям самостійно обирати діяльність, організовувати її та доводити до завершення. Діти, маючи вільний доступ до матеріалів і простору, частіше проявляють активність, творчість і бажання діяти. Доступність забезпечує можливість враховувати індивідуальні

особливості дитини, адаптуючи середовище до її потреб. Завдяки організації доступу до спільних ресурсів діти вчаться співпрацювати, домовлятися та взаємодіяти з однолітками.

Принцип доступності в організації освітнього простору є основою для створення умов, які сприяють самостійності, ініціативності та гармонійному розвитку кожної дитини. Він забезпечує комфортну взаємодію дитини з навколишнім середовищем, формуючи у неї впевненість у своїх силах і бажання активно пізнавати світ.

Принцип безпеки є ключовим у створенні освітнього середовища для дітей дошкільного віку. Він спрямований на забезпечення фізичного, психологічного та емоційного комфорту, зводячи до мінімуму ризики травматизму, небезпечних ситуацій та дискомфорту під час перебування дітей у закладі дошкільної освіти.

Сутність принципу безпеки полягає в безпеці фізичній, психологічній, емоційній [18]. Освітній простір повинен бути організований так, щоб попереджати травмування дітей. Це передбачає використання матеріалів, меблів і обладнання, які відповідають вимогам ергономіки, якості та стандартів безпеки. Психологічна безпека полягає у створенні атмосфери довіри, підтримки та прийняття, де дитина почувається захищеною від стресу, тиску чи страху. Емоційна безпека передбачає забезпечення умов, які сприяють емоційному комфорту, запобігаючи конфліктам, надмірній напрузі чи негативним переживанням. Залучення дітей до обговорення та практичного засвоєння правил безпечної поведінки у різних ситуаціях: у груповій кімнаті, на майданчику, у спортивній залі тощо.

Реалізація принципу безпеки забезпечується декількома аспектами:

– Використання меблів із закругленими кутами, нетоксичних матеріалів, стійких конструкцій.

– Забезпечення міцного кріплення ігрового обладнання, полиць, спортивних споруд.

– Організація простору, що унеможливлює падіння, ковзання або зіткнення.

– Відсутність дрібних деталей, які можуть стати небезпечними для дітей.

– Дотримання санітарно-гігієнічних норм: провітрювання, регулярне прибирання, використання екологічно чистих засобів для догляду.

– Підтримка доброзичливого ставлення педагогів до дітей.

– Організація занять, які допомагають знижувати тривожність і формувати довіру.

– Уникнення порівнянь дітей між собою, забезпечення прийняття кожної дитини як індивідуальності.

– Навчання дітей правилам безпечної поведінки: як правильно пересуватися приміщеннями, користуватися інструментами, поводитися з природними об’єктами тощо.

– Проведення тематичних бесід, ігор і практичних занять із безпеки (наприклад, навчання правил дорожнього руху, поводження з вогнем, електроприладами).

– Регулярне обстеження стану обладнання, меблів, ігрових зон.

– Постійне оновлення і ремонт матеріально-технічної бази відповідно до вимог безпеки.

Принцип безпеки є основою для організації освітнього простору, який відповідає фізіологічним, психологічним та емоційним потребам дітей дошкільного віку. Забезпечення безпеки сприяє створенню сприятливих умов для їхнього повноцінного розвитку, пізнання світу й формування важливих життєвих компетентностей.

У процесі дослідження ролі освітнього середовища як чинника розвитку ініціативності у дітей дошкільного віку виявлено його багатовимірний вплив на формування активної, самостійної та творчої особистості. З’ясовано, що освітнє середовище у закладі дошкільної освіти виконує не лише функцію підтримки освітнього процесу, але й слугує джерелом стимулювання ініціативної поведінки дітей. Правильно організоване середовище дозволяє реалізувати

базові потреби дошкільників у пізнанні, грі, спілкуванні, а також створює умови для їхньої самореалізації. Важливим є дотримання принципів, які визначають якісну організацію освітнього простору: поліфункціональності, доступності, безпеки, варіативності, індивідуалізації та психологічного комфорту. Освітнє середовище має бути наповнене матеріалами, що сприяють творчій активності, пізнавальній діяльності, спільній взаємодії та самостійності дітей. Особлива увага приділяється принципам особистісно орієнтованого, організаційного та творчого підходів до проєктування середовища. Саме ці підходи дозволяють створити динамічний простір, який легко адаптується до потреб дітей, стимулюючи їхню ініціативність через взаємодію з предметами, простором і соціумом.

Отже, ефективне розвивальне освітнє середовище стає важливим інструментом у формуванні ініціативності дошкільників. Воно забезпечує гармонійний розвиток особистості дитини, сприяє формуванню активної життєвої позиції та закладає основу для успішної соціалізації й майбутнього самовизначення.

# РОЗДІЛ 2
# ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ РОЗВИТКУ ІНІЦІАТИВНОСТІ У ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ В УМОВАХ ЗДО

## 2.1. Організація роботи з розвитку ініціативності у дітей: принципи, методи і прийоми

Розвиток ініціативності у дітей старшого дошкільного віку є одним із пріоритетних завдань сучасної дошкільної освіти. Ініціативність як особистісна якість проявляється у здатності дитини до самостійної діяльності, активного пізнання, творчого вирішення завдань і прийняття відповідальності за свої дії. Ефективне формування цієї риси можливе за умови створення відповідного педагогічного середовища, що стимулює дітей до активної участі у різних видах діяльності.

У сучасній педагогіці підкреслюється важливість науково обґрунтованого підходу до організації освітнього процесу, який сприяє розвитку ініціативності. Це передбачає визначення, впровадження та забезпечення педагогічних умов, які підтримують і стимулюють ініціативну поведінку дітей. До таких умов належать формування розвивального середовища, застосування інноваційних методів навчання, побудова довірливих взаємин між педагогами й дітьми, а також забезпечення індивідуального підходу до кожної дитини.

У цьому розділі ми проаналізуємо педагогічні умови, які сприяють розвитку ініціативності у дітей старшого дошкільного віку в умовах закладів дошкільної освіти. Особливу увагу буде приділено принципам організації освітнього середовища і методам стимулювання самостійності та ініціативності у дітей старшого дошкільного віку. Розуміння і впровадження цих умов у педагогічну практику є важливим аспектом у формуванні у дошкільників здатності брати на себе ініціативу, що є базовою основою для їхньої успішної соціалізації й подальшого навчання.

Розвиток ініціативності у дітей старшого дошкільного віку є складним, але важливим педагогічним завданням, яке потребує системного підходу та творчої організації роботи. Вихователям і педагогам слід дотримуватися низки принципів, використовувати ефективні методи та прийоми, що сприяють формуванню в дітей здатності до самостійності, творчого мислення і активної участі у діяльності.

Організація освітнього середовища в закладах дошкільної освіти (ЗДО), спрямованого на розвиток ініціативності, потребує дотримання низки педагогічних принципів. Ці принципи забезпечують створення умов для активної, самостійної й творчої діяльності дошкільників [31].

Розглянемо принципи організації освітнього середовища, що представлені в таблиці 2.1.

Таблиця 2.1

**Принципи організації освітнього середовища з розвитку ініціативності в дітей старшого дошкільного віку в умовах ЗДО**

| Принцип | Функція |
|---|---|
| Принцип доступності | Забезпечення можливості вільного доступу дітей до матеріалів, обладнання та зон діяльності.<br>Створення умов для того, щоб кожна дитина могла брати участь у процесах пізнання, гри та творчості відповідно до своїх здібностей і інтересів [34] |
| Принцип поліфункціональності | Використання предметів і матеріалів, що можуть виконувати кілька функцій (наприклад, модульні меблі, трансформери, предмети для конструктивної гри)<br>Можливість адаптації освітнього простору до змінюваних інтересів дітей і нових завдань освітнього процесу |

Продовження таблиці 2.1

| | |
|---|---|
| Принцип варіативності | Забезпечення різноманіття видів діяльності, форм взаємодії та навчальних матеріалів.<br>Організація зон, що стимулюють дослідницьку, художню, комунікативну, ігрову та інші форми діяльності |
| Принцип безпеки | Гарантування фізичної та психологічної безпеки дітей у процесі взаємодії з середовищем.<br>Використання екологічно чистих матеріалів, закруглених меблів, міцних конструкцій, що мінімізують ризики травм |
| Принцип емоційного комфорту | Створення атмосфери доброзичливості та підтримки, яка спонукає дітей до прояву ініціативності [21].<br>Урахування психологічних особливостей кожної дитини при організації взаємодії та діяльності |
| Принцип стимулювання активності | Організація середовища так, щоб воно викликало у дітей бажання діяти, досліджувати, творити.<br>Використання стимулюючих елементів (нетрадиційниих матеріалів, проблемних ситуацій, заохочення творчості) |
| Принцип співпраці | Сприяння взаємодії між дітьми, організація діяльності, яка потребує спільної роботи, де кожен може проявити ініціативу.<br>Розвиток партнерських відносин між дітьми та педагогами |
| Принцип індивідуалізації | Урахування вікових, особистісних і культурних особливостей кожної дитини. |

Продовження таблиці 2.1

| | |
|---|---|
| | Створення умов для прояву інтересів, уподобань і здібностей кожної дитини. |
| Принцип інтеграції | Поєднання різних видів діяльності (гра, навчання, спілкування, мистецтво) в межах одного освітнього середовища.<br>Використання міждисциплінарних зв'язків для розвитку ініціативності у всіх сферах життя дитини |
| Принцип відкритості середовища | Забезпечення можливості самостійної модифікації середовища дітьми відповідно до їхніх ідей та задумів.<br>Залучення сімей до створення та використання освітнього простору |

Дотримання вищезазначених принципів дозволяє створити освітнє середовище, яке максимально сприяє розвитку ініціативності у дітей старшого дошкільного віку. Таке середовище стимулює самостійність, активність і творчість дітей, допомагає їм відчувати себе впевненими, залученими та важливими учасниками освітнього процесу [43].

Гра є основною діяльністю дошкільників і одним із найефективніших методів розвитку ініціативності у дітей. Вона створює можливості для самостійної діяльності, взаємодії з однолітками та дорослими, розвитку творчості й прояву ініціативи [50]. Гра дозволяє дітям самостійно вибирати ролі, розв'язувати проблеми, організовувати і проводити різні активності, що стимулює розвиток важливих особистісних якостей, серед яких – ініціативність.

У грі діти мають можливість самостійно обирати завдання, приймати рішення, планувати свою діяльність і виконувати її. Це дає їм відчуття відповідальності та формує ініціативність. Вигадування сюжетів, ролей і ситуацій дозволяє дітям проявляти свою фантазію, придумувати нові рішення

та ініціювати нові ігрові події. Ігри, які сприяють творчості, зокрема, рольові та продуктивні, допомагають дітям активно діяти та ініціювати нові аспекти гри. У рольових іграх діти не лише виконують певні ролі, але й створюють власні сценарії, придумують нові ситуації та способи взаємодії, що сприяє розвитку їхніх організаторських здібностей і творчої ініціативи [22]. Гра є важливим інструментом для розвитку соціальних навичок, таких як співпраця, взаємодія та комунікація. Вона дозволяє дітям ініціювати взаємодію з іншими дітьми, пропонувати ідеї та активно включатися в спільну діяльність. Гра дозволяє дітям вирішувати проблемні ситуації, що виникають в процесі гри, та приймати нестандартні рішення, що стимулює розвиток їхнього критичного мислення, здатності до аналізу та самостійних рішень [2].

Ініціативність у дітей старшого дошкільного віку можна розвивати через різні види ігор, які стимулюють самостійність, творчість, комунікацію та соціальну взаємодію. Ось кілька типів ігор, що сприяють розвитку ініціативності дітей старшого дошкільного віку в освітньому середовищі ЗДО (табл. 2.2).

Таблиця 2.2

**Ігри з розвитку ініціативності дітей старшого дошкільного віку в освітньому середовищі ЗДО**

| Тип гри | Мета | Назви ігор |
|---|---|---|
| **Рольові ігри** | Розвивати здатність проявляти себе через створення різних ігрових ситуацій, що вимагають активного прояву творчості, організаторських здібностей та ініціативи. | «Лікарня» – діти розподіляють ролі (лікар, медсестра, пацієнт) і вигадують сценарії: хто і як лікуватиме, хто буде доставляти ліки, як лікувати різні «хвороби». Діти проявляють ініціативу у вирішенні проблем і наданні допомоги.<br>«Магазин» – діти грають ролі продавця і покупця, визначають, |

Продовження таблиці 2.2

| | | |
|---|---|---|
| | | які товари будуть продаватися, організовують обмін, рахують гроші. Це дозволяє дітям не тільки активно включатися в гру, а й ініціювати різноманітні ситуації (знижки, акції, нові продукти).<br>«Сім'я» – діти вигадують власні сценарії повсякденного життя, обирають ролі батьків, дітей, домашніх тварин, проявляючи ініціативу у вирішенні домашніх справ, плануванні відпочинку |
| Ігри з елементами творчості (творчі ігри) | заохочувати дітей до створення нових сюжетів, використання фантазії, сприяти розвитку креативної ініціативи. | «Малювання на задану тему» – педагог дає дітям тему (наприклад, «Ліс восени») і пропонує створити свої картини. Діти самостійно вибирають техніку, кольори, стилі. Таке завдання вимагає від дітей прояву творчої ініціативи.<br>«Конструювання з кубиків або конструктора» – діти самостійно або в групах будують будинки, транспорт, тварин, вигадують історії для своїх конструкцій. Вони ініціюють нові конструктивні ідеї і розвивають просторову уяву.<br>«Ліплення з пластиліну» – діти створюють з пластиліну різноманітні фігури (людей, |

Продовження таблиці 2.2

| | | |
|---|---|---|
| | | тварин, об’єкти). Вони самі визначають, що саме ліпити, що допомагає проявити ініціативу |
| Ігри з елементами творчості (творчі ігри) | заохочувати дітей до створення нових сюжетів, використання фантазії, сприяти розвитку креативної ініціативи. | «Малювання на задану тему» – педагог дає дітям тему (наприклад, «Ліс восени») і пропонує створити свої картини. Діти самостійно вибирають техніку, кольори, стилі. Таке завдання вимагає від дітей прояву творчої ініціативи.<br>«Конструювання з кубиків або конструктора» – діти самостійно або в групах будують будинки, транспорт, тварин, вигадують історії для своїх конструкцій. Вони ініціюють нові конструктивні ідеї і розвивають просторову уяву.<br>«Ліплення з пластиліну» – діти створюють з пластиліну різноманітні фігури (людей, тварин, об’єкти). Вони самі визначають, що саме ліпити, що допомагає проявити ініціативу. |
| Ігри з об’єктами та матеріалами | Сприяти виявленню ініціативу через організацію і зміну простору, використовуючи різноманітні матеріали | «Мандала з природних матеріалів» – діти створюють мандали (геометричні композиції) з природних матеріалів (камінці, листя, гілочки). Вони проявляють ініціативу, обираючи матеріали, |

Продовження таблиці 2.2

| | | |
|---|---|---|
| | та предмети | визначаючи, де і як їх розкладати.<br>«Будуємо місто з картонних коробок» – діти самостійно будують будівлі, вулиці, визначають, що з чого робити. Вони вирішують, яке місто створювати, як і чим заповнити простір |
| Ігри на розвиток уяви та уявних ситуацій | Стимулювати розвиток уяви, заохочувати дітей до вигадування нових ситуацій, розв'язання проблем і створення ігрових сценаріїв. | «Подорож на іншу планету» – діти разом з педагогом «літають» на космічному кораблі до іншої планети. Вони ініціюють і розвивають ідеї про те, як виглядатиме ця планета, яких тварин вони зустрінуть, що їстимуть, і як буде виглядати життя.<br>«Чарівний ліс» – діти вигадують історії про подорож у чарівний ліс, де можна зустріти різних фантастичних істот і знайти чудові речі. Вони проявляють ініціативу, плануючи, як діяти в різних умовах |
| Ігри-завдання та проблемні ситуації | Сприяти прояву ініціативності у розв'язанні проблем і знаходженні нових способів виконання завдань. | «Пошук скарбу» – діти отримують карту, за якою повинні знайти захований скарб. Вони самі придумують, як вирішити різні загадки, що допомагають дістатися до мети |

Продовження таблиці 2.2

| | | |
|---|---|---|
| | | «Заблукали у лісі» – діти мають вирішити, як вийти з лісу, створити схему для повернення додому, використовуючи різні предмети та інструменти, що є в їхньому розпорядженні |
| Ігри для розвитку соціальних навичок | Сприяти розвитку соціальних умінь, стимулювати дітей до спільної роботи, співпраці та активного взаємодії, розвивати ініціативність. | «Командні ігри» – діти повинні працювати разом, щоб досягти спільної мети, наприклад, побудувати вежу з блоків, перенести м’яч з однієї точки в іншу без рук. Кожен має проявити ініціативу, щоб досягти успіху.<br>«Виставка» – діти разом створюють виставку своїх робіт (малюнків, ліплених фігур). Вони самостійно організовують експозицію, вибирають місце для виставки, вирішують, як краще представити роботи |

Ігри, орієнтовані на розвиток ініціативності, допомагають дітям не лише проявляти свої творчі здібності, а й навчають їх самостійності, ініціативі, а також вмінню взаємодіяти з іншими [3]. Використання різноманітних ігор дозволяє дошкільникам освоювати нові ролі, вирішувати проблеми, створювати нові світи та сценарії, що є важливими аспектами розвитку ініціативної особистості.

Проблемне навчання – це метод, який передбачає активне залучення дітей до розв'язування різноманітних проблемних ситуацій, що сприяють розвитку їхніх критичних та творчих здібностей, самостійності, відповідальності та

ініціативності. Цей метод стимулює дітей шукати рішення, аналізувати ситуації, придумувати нові способи дій і бути готовими до самостійних починань.

Метод проблемного навчання ґрунтується на створенні таких ситуацій, коли дітям необхідно проявити активність, проявити ініціативу для досягнення певної мети, а не просто слідувати вказівкам дорослого.

Принципами проблемного навчання є: актуалізація проблеми – для того щоб дитина проявила ініціативу, необхідно створити проблему, яка буде цікавою і значущою для неї; пошук рішення – діти мають можливість активно долучатися до процесу пошуку рішення, висувати ідеї та аналізувати наслідки своїх рішень; самостійність у вирішенні задач – педагог не дає готових відповідей, а допомагає дітям самостійно знайти шлях до розв'язання; обговорення результатів – після вирішення проблеми діти можуть обговорити, що вони зробили правильно, а що можна було б зробити інакше [49].

Розглянемо приклади застосування методу проблемного навчання для розвитку ініціативності (табл. 2.3).

Таблиця 2.3

**Використання методу проблемного навчання для розвитку ініціативності дітей старшого дошкільного віку в освітньому середовищі ЗДО**

| Проблемна ситуація | Завдання | Процес | Розвиток ініціативності |
|---|---|---|---|
| Як допомогти звірятам? | Педагог створює ситуацію, де в лісі зима, і звірята не можуть знайти їжу. Діти повинні придумати, як | Діти самостійно вирішують, як допомогти тваринам, обирають, які саме дії вони будуть виконувати: чи створять штучні годівниці для птахів, чи намалюють іграшкові | Діти проявляють ініціативу в розв’язанні проблеми, проявляють креативність у виборі дій, обирають шляхи |

Продовження таблиці 2.3

| | | | |
|---|---|---|---|
| | допомогти тваринам пережити холодну пору року. | корми для інших звірів, чи обговорять, де краще шукати їжу для тварин. Педагог допомагає дітям продумати план дій, пропонує їм різні варіанти, але не дає готових відповідей. Важливо, щоб діти самі вигадали, чим і як допомогти звірятам. | вирішення і визначають, що саме вони можуть зробити, щоб допомогти тваринам. |
| Невідома планета | Педагог запитує дітей, що сталося б, якщо вони потрапили б на невідому планету, де не було б води, їжі або інших важливих ресурсів. Як вони вирішили б цю проблему? | Діти повинні придумати, як вони можуть вирішити ці проблеми: чи винайдуть технології для доставки води, чи побудують систему збору води з атмосфери, чи почнуть вирощувати їжу на новій планеті. Педагог може допомагати дітям ставити відкриті питання, але важливо, щоб самі діти були активними учасниками процесу і пропонували варіанти розв’язання проблеми. | Діти самостійно приймають рішення, як діяти в непростих умовах. Вони проявляють ініціативу в плануванні своїх дій, вирішенні складних ситуацій, вивченні нових ідей. |

Продовження таблиці 2.3

| | | | |
|---|---|---|---|
| Врятуймо сад | У саду, де ростуть різні дерева та квіти, сталася проблема: почали з'являтися шкідники, які знищують рослини. Як діти можуть допомогти саду | Діти разом з педагогом обговорюють різні варіанти: чи можна побороти шкідників за допомогою натуральних засобів (наприклад, часниковий настій), чи треба викликати допомогу дорослих, чи потрібно посадити нові рослини. Діти мають можливість самостійно вибирати рішення і обговорювати, який метод буде найбільш ефективним для порятунку саду | Під час вирішення ситуації діти проявляють ініціативу у виборі дій, використовують свої знання про природу, продукують нові ідеї і обирають способи їх реалізації |
| Підготовка до святкування | Педагог пропонує дітям організувати святкову подію (наприклад, день народження або свято осені). Як діти можуть підготуватися до свята? Які завдання потрібно | Діти самостійно організовують подію, вибираючи роль, створюючи план (що потрібно для декорацій, які страви приготувати, яку музику вибрати). Вони мають можливість самостійно проявити ініціативу у виборі деталей свята, а педагог підтримує їх і направляє. | Діти, працюючи в команді, беруть на себе відповідальність за певні частини підготовки, приймають рішення щодо організації святкування, проявляючи ініціативу в |

Продовження таблиці 2.3

| | | | |
|---|---|---|---|
| | виконати? | | управлінні та творчому підході до події |

Метод проблемного навчання є надзвичайно ефективним у розвитку ініціативності дітей старшого дошкільного віку. Він допомагає дітям не лише вирішувати проблеми, але й активно впливати на хід подій, розвивати свої творчі здібності, критичне мислення, а також сприяє формуванню вміння бути ініціативними, самостійними та відповідальними.

У цьому розділі було проаналізовано основні підходи до організації роботи з розвитку ініціативності у дітей старшого дошкільного віку. Особлива увага приділена принципам, які забезпечують ефективність формування ініціативності: принципу доступності, безпеки, поліфункціональності, індивідуального підходу та збагачення освітнього середовища. Ці принципи формують базис для створення умов, у яких кожна дитина може проявляти самостійність, творчість та ініціативу. Розглянуто методи, що сприяють розвитку ініціативності. Зокрема, метод гри, метод проблемного навчання, творчі завдання та колективні види діяльності. Вони стимулюють активну участь дітей у процесі пізнання, пошуку рішень, прояву креативності та взаємодії з однолітками. Визначено прийоми, які полегшують реалізацію методів розвитку ініціативності, серед яких створення проблемних ситуацій, застосування дидактичних ігор, організація інтерактивних завдань і підтримка самостійної діяльності дітей.

Аналіз показав, що розвиток ініціативності можливий лише за умови інтеграції всіх компонентів освітнього процесу: принципів, методів і прийомів, що враховують індивідуальні особливості дітей, їхні інтереси та рівень підготовки.

Таким чином, організація роботи з розвитку ініціативності у старших дошкільників вимагає комплексного підходу, який забезпечує формування

активної, самостійної та творчої особистості, здатної ініціювати й реалізовувати власні ідеї.

Ефективна організація роботи з розвитку ініціативності у дітей дозволяє сформувати в них активну життєву позицію, здатність до самостійності, творчого мислення та соціальної взаємодії. Усі методи й прийоми спрямовані на те, щоб створити середовище, у якому кожна дитина почуватиметься впевненою, зможе реалізувати свої ідеї та проявити себе як активний учасник будь-якої діяльності.

## 2.2. Педагогічні умови розвитку ініціативності у дітей старшого дошкільного віку в освітньому середовищі ЗДО

У результаті теоретичного дослідження ми з’ясували, що розвиток ініціативності у дітей старшого дошкільного віку є важливим завданням сучасної дошкільної освіти, адже саме в цьому віці формуються основи самостійності, активності та творчості, які стануть базою для подальшого особистісного розвитку. Відповідно до завдань Базового компонента дошкільної освіти України, сучасна педагогіка має забезпечувати умови, які сприяють розвитку цих важливих якостей у дітей.

Особливе значення в цьому процесі має створення сприятливого освітнього середовища та відповідна організація педагогічної діяльності. Педагогічні умови – це сукупність методів, прийомів, форм і підходів, які забезпечують ефективний розвиток ініціативності у дітей через інтерактивну, ігрову та проблемно-пошукову діяльність.

Успішний розвиток ініціативності можливий за умови дотримання таких педагогічних вимог, як забезпечення емоційно комфортної атмосфери, підтримка самостійності та творчості дітей, застосування індивідуального підходу.

Пропонуємо розглянути педагогічні умови, які сприяють формуванню та розвитку ініціативності у дітей старшого дошкільного віку в освітньому середовищі закладу дошкільної освіти. Аналіз цих умов дозволить визначити ефективні шляхи створення сприятливих обставин для виховання активної, самостійної та творчої особистості.

Перша педагогічна умова – емоційно комфортна атмосфера, є одним із ключових чинників, що впливають на розвиток ініціативності у дітей старшого дошкільного віку. Вона створює умови для прояву дитиною самостійності, впевненості у своїх силах, творчості та активної участі у різних видах діяльності [21].

Суть емоційно комфортної атмосфери полягає у створенні середовища, в якому дитина відчуває себе безпечно, прийнятою і значущою. У такій атмосфері педагог підтримує позитивний емоційний фон, стимулює дружні взаємини між дітьми та допомагає долати труднощі без страху бути покараним чи осудженим [29].

Розглянемо основні складники емоційно комфортної атмосфери, які сприяють розвитку ініціативності в дітей старшого дошкільного віку (табл. 2.4).

Таблиця 2.4

**Складники емоційно комфортної атмосфери освітнього середовища в ЗДО**

| Складник | Характеристика |
|---|---|
| Довіра між педагогом і дітьми | Дитина повинна відчувати підтримку педагога, впевненість у його доброзичливому ставленні. Вихователь, який демонструє увагу, повагу та готовність допомогти, сприяє формуванню у дітей бажання проявляти ініціативу |
| Позитивний емоційний фон | Доброзичлива атмосфера, створена через гумор, похвалу, підтримку та заохочення, мотивує дітей до активності. Наприклад, підбадьорення на початку завдання чи емоційна підтримка після невдачі формують у дітей впевненість у своїх силах |

Продовження таблиці 2.4.

| | |
|---|---|
| Повага до індивідуальних особливостей | У групі кожна дитина унікальна, тому важливо враховувати її індивідуальні потреби, темп діяльності та рівень розвитку. Це сприяє створенню комфортних умов, у яких дитина готова проявляти ініціативу |
| Сприяння позитивним взаєминам у дитячому колективі | Важливо допомагати дітям будувати дружні стосунки, вчити їх співпраці, розв'язуванню конфліктів і взаємодії. У середовищі, де панує взаємоповага, діти почуваються впевненіше та охочіше проявляють активність |

У створенні емоційно комфортної атмосфери важлива роль належить педагогу. Педагог має розуміти емоційний стан дітей і реагувати на нього з повагою та турботою. Дітям потрібно надавати можливість досягати результатів, за які їх можна похвалити, навіть якщо це маленькі досягнення [27]. Педагог заохочує навіть невеликі прояви ініціативності, створюючи відчуття значущості внеску кожної дитини.

Емоційно комфортна атмосфера знімає страх перед помилками, стимулює дитину до самостійних дій та креативності. У таких умовах діти відчувають себе важливими та потрібними, що стає фундаментом для розвитку активної, ініціативної й творчої особистості [35].

Таким чином, забезпечення емоційно комфортної атмосфери є важливою педагогічною умовою для формування в дітей старшого дошкільного віку готовності брати участь у діяльності, пропонувати нові ідеї та реалізовувати свої творчі задуми.

Другою педагогічною умовою ми визначаємо підтримку самостійності та творчості дітей. Самостійність і творчість є ключовими складовими ініціативності, які формуються у дітей старшого дошкільного віку через відповідну педагогічну підтримку. У сучасному освітньому середовищі ЗДО створення умов для розвитку цих якостей забезпечує формування активної,

впевненої в собі особистості, здатної до самостійного вирішення завдань та генерації нових ідей [38].

Самостійність у дошкільників проявляється у здатності самостійно приймати рішення, виконувати завдання та нести відповідальність за свої дії. Підтримка цієї якості полягає у: створенні ситуацій вибору, де дитина може обирати з декількох варіантів діяльності; поступовому зменшенні контролю з боку дорослого, дозволяючи дітям діяти незалежно; заохоченні самостійного виконання завдань із невеликими труднощами, які діти здатні подолати самі.

Творчість допомагає дітям розкрити свої здібності, мислити нестандартно та проявляти себе в різних видах діяльності [47]. Педагогічна підтримка творчості полягає у: створенні середовища, яке стимулює уяву та фантазію (різноманітність матеріалів, обладнання, інтерактивних засобів); заохоченні креативних ідей, незалежно від їхньої практичності чи «правильності»; організації ігрових, художніх, конструктивних і дослідницьких видів діяльності.

Розглянемо педагогічні прийоми підтримки самостійності та творчості дітей старшого дошкільного віку в освітньому середовищі ЗДО (табл. 2.5).

Таблиця 2.5

**Педагогічні прийоми підтримки самостійності та творчості дітей старшого дошкільного віку в освітньому середовищі ЗДО**

| Прийом | Приклад |
|---|---|
| Організація діяльності через проблемні ситуації | запропонувати дітям знайти спосіб побудувати міст між іграшковими берегами, використовуючи різні матеріали. Це стимулює їх до самостійного пошуку рішень |
| Заохочення ініціатив | вихователь позитивно оцінює будь-які спроби дітей самостійно виконати завдання або запропонувати нову ідею |
| Гнучке планування занять | передбачення можливості змінювати хід заняття відповідно до інтересів дітей. Наприклад, якщо діти |

Продовження таблиці 2.5

| | |
|---|---|
| | проявили цікавість до певної теми, педагог коригує план, щоб підтримати їхній інтерес |
| Рефлексія | спільне обговорення виконаних завдань або ігор, у ході якого діти можуть оцінити свої дії, поділитися ідеями та відчути свою значущість |

Підтримка самостійності розвиває у дітей здатність діяти впевнено, а розвиток творчості стимулює прагнення до новаторства. Разом ці якості формують базис для ініціативності – здатності не тільки пропонувати нові ідеї, а й реалізовувати їх [39].

Забезпечення умов для підтримки самостійності та творчості є невід'ємною складовою сучасного освітнього процесу в ЗДО. Вихователь, який створює можливості для таких проявів, сприяє не лише розвитку ініціативності, але й формуванню у дітей позитивного ставлення до саморозвитку, навчання та взаємодії з іншими.

Таким чином, підтримка самостійності та творчості є важливою педагогічною умовою, що забезпечує розвиток активних і ініціативних дошкільників, готових до успішного навчання та взаємодії у майбутньому.

Третьою педагогічною умовою ми визначили застосування індивідуального підходу у взаємодії з дітьми старшого дошкільного віку. Індивідуальний підхід є одним із ключових принципів, що забезпечує ефективність педагогічного процесу в закладах дошкільної освіти (ЗДО). Він передбачає врахування індивідуальних особливостей кожної дитини, її інтересів, потреб, здібностей та рівня розвитку. У контексті розвитку ініціативності індивідуальний підхід сприяє створенню умов, за яких кожна дитина може виявити свої особистісні якості, пропонувати ідеї та реалізовувати власні задумки [40].

Значення індивідуального підходу для розвитку ініціативності полягає у врахуванні індивідуальних потреб та інтересів дітей. Дитина, яка має можливість займатися тим, що їй цікаво, відчуває мотивацію до дій, а це

стимулює ініціативу [9]. Наприклад, якщо дитина любить малювати, педагог може запропонувати їй створити власний проект малюнків для групи.Важливим є розвиток сильних сторін дитини. Виявлення здібностей кожного вихованця дозволяє створювати ситуації, де дитина може досягти успіху, що формує впевненість у своїх силах і прагнення діяти самостійно. Кожна дитина розвивається у своєму ритмі. Педагог має забезпечити можливість проявляти ініціативу як для більш активних дітей, так і для тих, хто потребує більше часу для адаптації та прийняття рішень. Індивідуальна увага з боку педагога допомагає дитині відчувати себе важливою, що стимулює її до активності та творчості.

Розглянемо основні практичні аспекти реалізації індивідуального підходу в розвитку ініціативності дітей старшого дошкільного віку в освітньому середовищі ЗДО (табл. 2.6).

Таблиця 2.6

**Практичні аспекти реалізації індивідуального підходу в розвитку ініціативності дітей старшого дошкільного віку в освітньому середовищі ЗДО**

| Прийом | Приклад |
|---|---|
| Діагностика індивідуальних особливостей | Спостереження за дітьми під час різних видів діяльності (гри, занять, спілкування) допомагає педагогу визначити їхні інтереси, здібності, потреби та труднощі |
| Диференціація завдань | Пропонування завдань різного рівня складності відповідно до можливостей кожної дитини. Наприклад, при створенні спільного проекту один вихованець може займатися малюванням, інший – будувати конструкції, а ще один – розповідати історії |
| Залучення дитини до вибору діяльності | Надання можливості вибирати, у якій формі брати участь у занятті чи грі. Це стимулює дитину до |

Продовження таблиці 2.6

| | |
|---|---|
| | прояву ініціативи |
| Підтримка самостійності у вирішенні завдань | Педагог створює ситуації, в яких дитина може самостійно приймати рішення, з мінімальним втручанням дорослого. Наприклад, пропонування дітям самостійно організувати виставу для батьків |
| Індивідуальне заохочення | Похвала та підтримка з урахуванням особистісних досягнень дитини, що мотивує її до подальшої активності |

Індивідуальний підхід забезпечує умови, за яких кожна дитина відчуває свою значущість, отримує підтримку у розвитку своїх здібностей та інтересів. Це допомагає формувати у дітей упевненість у своїх силах, мотивацію до дій, самостійність і творчий потенціал, які є основою ініціативності.

Таким чином, індивідуальний підхід у роботі з дітьми старшого дошкільного віку є ефективною педагогічною умовою, що сприяє розвитку активних, самостійних і творчих особистостей у межах освітнього середовища ЗДО.

Розроблені педагогічні умови розвитку ініціативності дітей старшого дошкільного віку в освітньому середовищі ЗДО. Емоційно комфортна атмосфера є фундаментальною умовою, яка забезпечує почуття безпеки та довіри дітей до оточення, створює сприятливі умови для прояву їхньої активності та самостійності. Підтримка самостійності та творчості дітей дозволяє їм брати на себе відповідальність за власні дії, виявляти ініціативу та реалізовувати власні ідеї. Застосування індивідуального підходу забезпечує врахування особистісних особливостей кожної дитини, її інтересів, здібностей та рівня розвитку. Створення розвивального освітнього середовища на засадах доступності, безпеки, поліфункціональності та інтерактивності є необхідним компонентом для стимулювання дитячої ініціативи. Таке середовище мотивує

до активної діяльності, спонукає дітей до експериментування та пошуку нових ідей.

Таким чином, формування педагогічних умов розвитку ініціативності у дітей старшого дошкільного віку в освітньому середовищі ЗДО передбачає комплексний підхід, орієнтований на створення сприятливих психологічних, організаційних і матеріальних передумов. Результатом такої діяльності стає розвиток самостійних, активних і творчих особистостей, готових до успішного навчання та соціальної взаємодії у майбутньому.

# ВИСНОВКИ

У кваліфікаційній роботі здійснено теоретичне узагальнення та розв'язання проблеми розвитку ініціативності у дітей старшого дошкільного віку в освітньому середовищі ЗДО. Результати теоретичного дослідження засвідчили досягнення мети, вирішення поставлених завдань і дозволили сформулювати наступні висновки:

1. Визначено, що ініціативність визначається як інтегративна особистісна якість, яка проявляється у здатності людини самостійно генерувати ідеї, приймати рішення, організовувати та здійснювати діяльність, спрямовану на досягнення мети. Ініціативність дітей старшого дошкільного віку розглядається як важлива якість особистості, що визначає здатність дитини проявляти себе у різних видах діяльності, генерувати нові ідеї, приймати самостійні рішення та втілювати їх у життя та включає в себе мотиваційний (бажання досягти результату, проявити себе, реалізувати свої ідеї чи здібності), когнітивний (певні знання, уміння та навички, здатність планувати свої дії, вирішувати прості задачі та робити вибір), емоційно-вольовий компонент (здатність проявляти наполегливість, зберігати впевненість у своїх діях навіть за умови невдач), соціальний компонент (здатність дитини пропонувати ідеї, брати на себе відповідальність за спільну діяльність, організовувати співпрацю з однолітками). Ініціативність у старшому дошкільному віці проявляється в ігровій, пізнавальній, комунікативній та творчій діяльності, що підкреслює її важливу роль у всебічному розвитку дитини.

2. Схарактеризовано вплив освітнього середовища як чинника розвитку ініціативності у дітей дошкільного віку на формування активної, самостійної та творчої особистості. З'ясовано, що освітнє середовище у закладі дошкільної освіти виконує не лише функцію підтримки освітнього процесу, але й слугує джерелом стимулювання ініціативної поведінки дітей. Правильно організоване середовище дозволяє реалізувати базові потреби дошкільників у пізнанні, грі,

спілкуванні, а також створює умови для їхньої самореалізації. Важливим є дотримання принципів, які визначають якісну організацію освітнього простору: поліфункціональності, доступності, безпеки, варіативності, індивідуалізації та психологічного комфорту. Освітнє середовище має бути наповнене матеріалами, що сприяють творчій активності, пізнавальній діяльності, спільній взаємодії та самостійності дітей. Особлива увага приділяється принципам особистісно орієнтованого, організаційного та творчого підходів до проєктування середовища. Саме ці підходи дозволяють створити динамічний простір, який легко адаптується до потреб дітей, стимулюючи їхню ініціативність через взаємодію з предметами, простором і соціумом.

3. Розроблено принципи, методи і прийоми розвитку ініціативності у дітей старшого дошкільного віку в освітньому середовищі ЗДО. Проаналізовано основні підходи до організації роботи з розвитку ініціативності у дітей старшого дошкільного віку. Особлива увага приділена принципам, які забезпечують ефективність формування ініціативності: принципу доступності, безпеки, поліфункціональності, індивідуального підходу та збагачення освітнього середовища. Ці принципи формують базис для створення умов, у яких кожна дитина може проявляти самостійність, творчість та ініціативу. Розглянуто методи, що сприяють розвитку ініціативності. Зокрема, метод гри, метод проблемного навчання, творчі завдання та колективні види діяльності. Вони стимулюють активну участь дітей у процесі пізнання, пошуку рішень, прояву креативності та взаємодії з однолітками. Визначено прийоми, які полегшують реалізацію методів розвитку ініціативності, серед яких створення проблемних ситуацій, застосування дидактичних ігор, організація інтерактивних завдань і підтримка самостійної діяльності дітей.

4. Розроблено педагогічні умови розвитку ініціативності у дітей старшого дошкільного віку в освітньому середовищі ЗДО. Емоційно комфортна атмосфера є фундаментальною умовою, яка забезпечує почуття безпеки та довіри дітей до оточення, створює сприятливі умови для прояву їхньої активності та самостійності. Підтримка самостійності та творчості дітей

дозволяє їм брати на себе відповідальність за власні дії, виявляти ініціативу та реалізовувати власні ідеї. Застосування індивідуального підходу забезпечує врахування особистісних особливостей кожної дитини, її інтересів, здібностей та рівня розвитку. Створення розвивального освітнього середовища на засадах доступності, безпеки, поліфункціональності та інтерактивності є необхідним компонентом для стимулювання дитячої ініціативи. Таке середовище мотивує до активної діяльності, спонукає дітей до експериментування та пошуку нових ідей. Таким чином, формування педагогічних умов розвитку ініціативності у дітей старшого дошкільного віку в освітньому середовищі ЗДО передбачає комплексний підхід, орієнтований на створення сприятливих психологічних, організаційних і матеріальних передумов. Результатом такої діяльності стає розвиток самостійних, активних і творчих особистостей, готових до успішного навчання та соціальної взаємодії у майбутньому.

Таким чином, можна зробити висновок, що теоретичне дослідження та практичні розроблення спрямовані на ефективне розв’язання проблеми розвитку ініціативності у дітей старшого дошкільного віку в освітньому середовищі закладу дошкільної освіти.

# СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Агіляр Туклер В. В. Виховання ініціативності дітей старшого дошкільного віку в сюжетно-рольові грі як теоретико-методична проблема. *Педагогічні науки : збірник наукових праць Херсонського державного університету*. 2016. Том. 2. С. 12–15.

2. Агіляр Туклер В. В. Виховання ініціативності дітей у ігровій діяльності : сучасний стан. *Вісник Університету імені Альфреда Нобеля. Серія : Педагогіка і психологія*. 2017. № 1, С. 80–85.

3. Агіляр Туклер В. В. Система виховання ініціативності дітей старшого дошкільного віку в сюжетно-рольовій грі. *Молодь і ринок : щомісячний науково-педагогічний журнал*. 2019. № 12 (179). С. 158–162.

4. Агіляр Туклер В. В. Результати дослідження виховання ініціативності дітей старшого дошкільного віку в сюжетно-рольовій грі. *Інноваційні наукові дослідження у галузі педагогіки та психології :* зб. матеріалів Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Запоріжжя, 7–8 лют. 2020). Запоріжжя, 2020. С. 7–11.

5. Андрущенко В. П. Інтеграція цінностей : педагогічний досвід Європи. Стаття перша. Велика Хартія Університетів. *Вища освіта України.* 2013. № 1. С. 5–10.

6. Андрущенко В. П. Філософський словник соціальних термінів. Київ – Харків : Корвін, 2005. 672 с.

7. Базовий компонент дошкільної освіти : Наказ Міністерства освіти і науки України від 12.01.2021 № 33. URL : https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-zatverdzhennya-bazovogo-komponenta-doshkilnoyi-osviti-derzhavnogo-standartu-doshkilnoyi-osviti-nova-redakciya (дата звернення: 11.11.2024).

8. Байєр О. М. Особливості формування соціальної впевненості дитини. *Практичний психолог* : *Дитячий садок.* 2013. № 4. С. 45–47.

9. Бех І. Д. Виховання особистості: У 2 кн. Кн. 1: Особистісно орієнтований підхід : теоретико-технологічні засади. Київ : Либідь, 2003. 344 с.

10. Бех І. Д. Духовні цінності в розвитку особистості. *Педагогіка і психологія.* 1997. №1. С. 124–129.

11. Бєлєнька Г., Гавриш Н. Виховуємо базові якості особистості старшого дошкільника в умовах ДНЗ : метод. посіб. Харків : Мадрид. 2015

12. Богуш А. М. Мовленнєвий розвиток дітей від народження до 7 років : монографія. Київ: Слово. 2010, 343 с.

13. Богуш А., Луцан Н. Мовленнєво-ігрова діяльність дошкільників : мовленнєві ігри, ситуації, вправи. Київ : Видавничий Дім «Слово». 2012. 286 с.

14. Богуш А. М. Парадигма «дитинство» в сучасній педагогіці. *Наука і практика :* пед. альманах. 2003. № 1. С. 50–57.

15. Волкова Н. П. Педагогіка : посібн. для студентів вищих навчальних закладів. Київ : Видавничий центр «Академія», 2001. 576 с.

16. Гавриш Н. В. Як ми виховуємо творчу особистість. *Дошкільне виховання. Палітра педагога.* 2000. № 3. С. 13–17.

17. Гамезо М. В. Старший дошкільник і молодший школяр : психодіагностика і корекція розвитку. Вінниця : Модек, 1998. 256 с.

18. Гончаренко С. Український педагогічний словник. Київ : Либідь, 1997. 373 с.

19. Івах С. М. Особливості педагогізації батьків дітей дошкільного віку. *Педагогіка вищої та середньої школи.* 2013. Вип. 37. С. 285–289.

20. Діти і соціум : Особливості соціалізації дітей дошкільного та молодшого шкільного віку : монографія / за заг. ред. Н. Гавриш. Луганськ : Альмаматер, 2006. 368 с.

21. Додонов Б. І. Емоційна культура особистості. Київ : Педагогіка, 1997. 158 с.

22. Єнгаличева І. В. Креативний розвиток дітей дошкільного віку засобами театралізованих ігор. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Педагогіка, соціальна робота».* Вип. 36. С. 59–61.

23. Закон України «Про дошкільну освіту» №2628-III, із змінами від 1 січня 2009. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2628-14#Text (дата звернення: 15.11.2024).

24. Коберник Л. О. Роль та місце ціннісних орієнтацій у формуванні особистості. *Наука і освіта.* 2008. № 4–5. С. 28–33.

25. Кононенко О. І. Теоретичні підходи до вивчення ціннісних орієнтацій особистості в психології. *Вісник Одеського національного університету. Сер. Психологія.* 2011. Вип. 7. С. 117–125.

26. Кононко О. Л. Активність як провідна характеристика особистісного становлення дошкільника. *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді :* зб. наук. пр. Київ, Житомир : Волинь, 2003. Кн. 1. С. 29–41.

27. Кононко О. Л. Збережемо простір дитинства. *Дошкільне виховання*. 2004. № 1. С. 5–7.

28. Кононко О. Психологічні основи особистісного становлення дошкільника (системний підхід) : монографія. Київ : Стилос. 2000, 312 с.

29. Кочерга О. Психофізіологія емоційно-почуттєвого благополуччя дошкільника. *Дитячий садок.* 2010. № 25 (553). С. 8–12.

30. Кулачківська С., Подолян Л. Сучасні психологічні вимоги до дитячого садка. *Дошкільне виховання.* 2000. № 1. С. 15–18.

31. Кушнірик Н. Я. Гра як важливий засіб всебічного розвитку дітей дошкільного віку. *Вісник Черкаського університету. Сер. Педагогічні науки.* 2010. Вип. 176. С. 79–82.

32. Макаренко А. С. Книга для батьків. Київ : Рад. школа, 1980. 327 с.

33. Огнев'юк В. О. Філософія освіти. Хрестоматія : навч. посіб. для студентів вищих навчальних закладів. Київ : ВП «Едельвейс», 2014. 173 с.

34. Огнев'юк В. Особлива місія дошкільної освіти. *Дошкільне виховання*. 2006. С. 3–7.

35. Олійник О. М. Культивація емоційної культури як ціннісної потреби дитини дошкільного віку. *Інноватика у вихованні : збірник наук. праць. Кам'янець-Полільський.* 2018. Т. 2. №7. С. 239–246.

36. Освітнє середовище закладу дошкільної освіти : технології проєктування : навч.-метод. посібник / за ред. О. Д. Рейпольської. Кропивницький : Імекс-ЛТД, 2021. 222 с.

37. Павелків Р. В., Цигипало О. П. Дитяча психологія. Київ : Волинські обереги. 2008. 320 с.

38. Піроженко Т. О., Ладивір С. О., Біла І. М. Дитина у сучасному соціопросторі : навч. посіб. Київ, Кіровоград : Імекс-ЛТД. 2014, 342 с.

39. Пісарєва О. Формування у старших дошкільників ціннісних орієнтацій у спілкуванні з однолітками. *Актуальні проблеми психології : збірник наукових праць Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України.* 2014. Вип. 10. С. 187–197.

40. Подмазін С. І. Особистісно-орієнтований освітній процес. Принципи. Технології. *Педагогіка і психологія*. 1997. № 2. С. 37–43.

41. Поніманська Т. І. Дошкільна педагогіка. Київ : Академвидав, 2013. 464 с.

42. Про освіту : Закон України від 24 травня 2020 р. №2145-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text (дата звернення: 20.06.2020).

43. Пуйо О. І. «Дитячий колектив» як наукова категорія. *Науковий вісник Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського.* Вип. 1 (114). Сер. Педагогіка. Одеса. 2017. С. 44–48.

44. Рогальська І. П. Соціалізація особистості у дошкільному дитинстві : сутність, специфіка, супровід : монографія. Київ : Міленіум.2008, 164 с.

45. Сухомлинський В. О. Серце віддаю дітям. *Вибрані твори в 5-и томах.* Київ : Рад.школа, 1997. Т. 3. 670 с.

46. Федорова М. А. Виховання моральних цінностей у дітей дошкільного віку : діяльнісний аспект. *Збірник наукових праць Уманського державного університету ім. Павла Тичини.* Умань. 2014. Ч. 3. С. 357–363.

47. Шевчук А. Творче освоєння дитиною світу культури. *Вихователь-методист дошкільного закладу.* 2012. № 12. С. 4–10.

48. Шкепу М. О. Філософі я: навчальний посібник. Київ : Київ. нац.торг.-екон.університет, 2010. 348 с.

49. Agiliar Tukler V. Modern Scientific Research on the Development of Proactivenessof Preschool Children *Journal of Vasyl Stefanyk Precarpathian National University*. Ivano-Frankivsk. 2016. Vol. 3. № 2, P. 114–118.

50. Agiliar Tukler V. V. To the problem of nurturing proactivity in preschoolers. *Innovations and modern pedagogical technologies in the education system.* 2017. Vol. 2. P. 52–54.

**Декларація академічної доброчесності**
**здобувача ступеня вищої освіти ЗНУ**

Я, _____, студентка _____ курсу, _____ форми здобуття освіти, факультету соціальної педагогіки та психології, спеціальності _____ освітньої програми _____, адреса електронної пошти _____,

– підтверджую, що написана мною кваліфікаційна робота на тему: _____

_____

відповідає вимогам академічної доброчесності та не містить порушень, що визначені у ст. 42 Закону України «Про освіту», зі змістом яких ознайомлена;

– заявляю, що надана мною для перевірки електронна версія роботи є ідентичною її друкованій версії;

– згодна на перевірку моєї роботи на відповідність критеріям академічної доброчесності у будь-який спосіб, у тому числі за допомогою інтернет-системи, а також на архівування моєї роботи в базі даних цієї системи.

_____ _____

(підпис) (ПІП студента)

_____ _____

(підпис) (ПІП керівника)